Чебоксарская
Ц. Б. им. Горького
6

Пётём тёнчери пролетарисем, пёрлешёр!

1938
МАРТ
9
ЙУНКУН
55 (4868)-мёш №

ЧĂВАШ КОММУНЁ

21-мёш çул тухат • ПСК(б)П Чăваш Обкомёпе Тёпёçтăвкомён хаçачё • Пёр №-рё 10 пус

РЕДАКЦИПЕ КАНТУР АДРЕСЁ:
Город Чебоксары,
ул. Володарского, 5, Дом Печати
ТЕЛЁФОНСЕМ: Редактăран 0—67
Ред. заместителён 0—88
Редакци секретарён 4—40
Дежурнăйăн 6—23

Пётём тёнчери хĕрарăмсен коммунисла кунĕ— мартăн 8-мёш çинчен

ПСК(б)П Тёпкомё йышăннă ПОСТАНОВЛЁНИ

Пётём тёнчери хĕрарăмсен коммунисла кунĕпе пирĕн çĕршывра уйăлама пуçлани кăçал 25 çул тултарăт.

ССР Союзёнчи ĕççынисем мартăн 8-мёшĕнче — пётём тёнчери хĕрарăмсен коммунисла кунне, ĕç-хĕрарăмсен большевиксен партине çыннисем большевиксен партине çывăхлăхне çирĕплетесе çырса хунă, Совет Союзёнче хĕрарăм—политикăлă тата общественăлă пурнăçăн мĕн пур обласĕсенче тата çемĕре пурнăçĕнче общественăн ирĕклĕ те тулли правăлă членĕ пулса тăрать.

Совет хĕрарăмсем социализм строительствин мĕн пур отрасльсенче ĕçлеççĕ. Пирĕн çĕршыври предприятисемпе учрежденисенче 9 мёлйун хĕрарăм ытла ĕçлет— вăл ССР Союзёнчи мĕн пур рабочисемпе служăщисен виççĕмёш пайĕ ытларах пулать.

Совет хĕрарăмĕ уменче шкулсен, асăлă вĕренӳ заведенийĕсен аллăкĕсем сарлакан уçăлна. 1936—1937 вĕренӳ çулĕнче пуçламăшпе вăтам шкулсенче вĕренекен хĕрачасен хисепĕ 13 мёлйуна çитрĕ, асăлă вĕренӳ заведенийĕсенчи хĕрарăм-студенткăсен хисепĕ студентсен пётём хисепĕнчен 41 процент шутланать. Халăх хуçалăхĕн мĕн пур отрăслисенче, культура обласĕнче хĕрарăм-специалиссен пит нумай кадресем ĕçлеççĕ. Шăматра промышленнăсра кăна 1937 çулта çĕр пине йăхăн хĕрарăмсем-инженерсемпе техниксем ĕçленĕ, пирĕн çĕршывра 50 пине йăхăн хĕрарăм-врачсем пур.

Иртнĕ çул совет хĕрарăмĕсен общественăлă активлăхĕпе политикăлă ăнланăвĕ çĕнĕрен ӳснипе, совет, профсойуз, парти тата комсомол ĕçĕнче хĕрарăм активĕн çĕнĕ кадресем ӳснипе палла пулса ӳкрĕ. Ĕççынни хĕрарăмĕсен калама çук пысăк массисем суйлав кампанийне тата СССР Союзён Верховнăй Совет суйлавĕсене хутшăнса ĕçленĕ те, Верховнăй Совета 189 хĕрарăм депутат суйланă те çак ӳсĕме ӳссăн кăтартса парать. Çаксем пурте совет хĕрарăмĕ государствăпа управленине йышлăн хутшăнса ĕçленине ĕнентерсе параççĕ, хĕрарăм государствăпа управленине çăвăн пек анлăн хутшăнни пĕр-капиталисмăлă çĕршывра та çук тата пулма та пултарăймасть.

Мĕн пур капиталисмăлă çĕршывсенчен уйрăм тăракан пирĕн çĕршывра кăна совет хĕрарăмĕ вăрăн ача амăшĕ пулса лайăх та телейлĕ пурăнма условисем туса панă. Амăшĕн прависемпе тата ачасен сывлăхне совет саккунĕсемпе сыхласа тăрăççĕ. Коммунисла партипе совет правительстви ача амăшĕсемпе пĕчĕк ачасене сыхлассишĕн куллен тăрăшăççĕ. Йулашки çулсенче ача çуратмăли çуртсен, ачапăча консультацийĕсен, ача йăслисен пысăк строительствине сарса йăнăш нумай ачала амăшĕсене пит нумай пулăшу уçси тулеле. Патшă Росийĕнче çав тери сахăа—9 консультаци тата ача çуратмали çуртсем-пе большăçенче çичĕ пине йăхăн койка пулни вырăнне, — Совет Союзёне 1937 çулта ача-пача консультацисем 4 пин ытла тата ача çуратмали çуртсемпе большăçенче 81,5 пин койка ӳлни.

Большевиксен партипе совет власĕ хĕрарăм-ача амăшĕн тата ачашăн çакăн пек тăрăшнинн резульчĕсем çуралласçи калама çук пысаккăн ӳсинчен ӳссăн куратăççĕ.

ПСК(б)П Тёпкомё парти организацисене пётём тёнчери хĕрарăмсен коммунисла кунĕ тата ăна пирĕн çĕршывра уйăрланă 25 çул тултарни мĕнле вырăн йышăнса тани çинчен мĕн пур ĕççынисене сарлакан аллантарса пама хушать.

Парти организацисен ССР Союзёнчи хĕрарăмсем буржуазлă çĕнышсенчи ĕççынни хĕрарăмĕсемпе интернационаллă пролетариле çывăхлăхне тытассине вăйлатмала, тата вăл сыхăнуç çирĕплетмелле, ССР Союзёнчи хĕрарăмсем Испанири тата Китайри ĕççынни хĕрарăмсене малалле те пулăшăссине организацилемелле, совет хĕрарăмĕсем хушшинче оборона ĕçне выйлатмала.

Мартăн 8-мёшĕнчи Пётём тёнчери хĕрарăмсен коммунисла кунне, массăлла политикăлă кампани пек иртерсе, парти организацин хăйсен умне социализмăлă ĕçсем калама çук пысăк çарĕ пулса тăракан ĕççынни хĕрарăмĕсем хушшинче стахановла йухăма массăлăн çарса йăрас задачăна лартмала.

Парти организацисен совет хĕрарăмĕсене çитес вăхăтра Союзăлă республикăсен Верховнăй Советĕсен суйлавĕсене активлăн хутшăнăçа ĕçлеме организацилесе, вĕсен общественăлă активлăхне тата политикăлă ăнланулăхне тата çулĕрех ăнăртас тĕлĕшне пётём вăйа хурса ĕçлемелле.

Парти организацисен социализм ĕçне чĕререн йуратнине кăтартнă, партире тăван ви лайăх хĕрарăмсене большевиксен партий ĕретне йăвăçтарăç, малта пыракан хĕрарăмсене совет, хуçалăх, профсойуз тата парти организацисен йĕртсе пыракан вырăнсемпе вĕсене лартас тĕлĕшне хăйсен ĕçĕсене вăйлатмала.

ПСК(б)П Тёпкомё уйрăмăнах хĕрарăмшăн—ача амăшĕшĕн тăрăшассине вăйлатма кирлине кăтартат, пирĕн ачасене, пирĕн пулас ăрува, урăхла каласан, пирĕн пуласлăха воспитани парасси хĕрарăмсен чи пысăк, кирлĕ задачисенчен пĕри пулса тăнине асра тытмала.

Парти организацисен совет правительстви йăвăр çынсене, ача çуратакансене тата нумай семйене ача амăшĕсене пулăшасси çинчен, ача çуратмали çуртсемпе ача-пача учреждениссен шутне нумайлатасси çинчен йышăннă постановленине пĕр пăркаланмасăр пурнăçа кĕртсе пынине асăрхаса тăмала, вăл постановленине пурнăçа кĕртнĕ çĕрпе ĕçсынни хĕрарăмĕсене хăйсене йăвăçтармала. **ПСК(б)П Тёпкомё.**

Çынвĕлерен çĕлен - калтасене нимёнле каçару та пулмала мар

Пётём Совет халăхĕ ирсĕр предателсене тĕп тума ыйтать

Совет халăхĕ тăвай çĕршыва ӳсу-такăн ирсĕрсене хирĕç вĕçĕ-хĕрнисĕр çилĕпе те кураймăпăлăха тарăхса, „салтăмла-троцкисла блокри" фашисла çĕлен-калтасемпе шпиойсене суд туннине тимлĕн сăнаса тăрать.

Рабочисем, колхозниксем, совет интеллигенцийĕ, Рабочисемпе Хрсчесенсен Хĕрлĕ Çарĕн бойецĕсемпе командирĕсем, краснофлотецсем—вуншар мĕлйунлă совет гражданĕсем—тăван çĕршыва пăрахăса тăшман йĕнне кусна ирсĕрсене пирĕс пăрахма ыйтаççĕ, халăхăн çакăн пек тăрăшнин резульчĕсем çуралласçи калама çук пысаккăн ӳсинчен ӳссăн куратăççĕ.

Ленинградри Куйбышев „пачĕне тăракан карбюратор заводĕн коллективĕ хăйĕн резолюцинче çапла çырать:

„Фашисла çĕлен-калтасен пресступленийĕсем тĕлĕнмелле ирсĕр. Салтăмла-троцкисла шпионсемпе çынвĕлеренсене епĕр вĕçĕ-хĕрнисĕр ылханатпăр.

Урăх фашисла ăытăсем йăнăшăрĕç. Совет Союзĕнчи пётём халăх социализăм кĕрешĕ илнисене çивчĕ куçпа сыхласа тăрать. Ташман кирек мĕнле мелсемпе усă курсан та, ăна социализăм çĕршывĕн шанчăклă хуравçи—Шалти Ĕçсен Халăх Комиссариачĕпе совет халăхĕ йăланах тăрă шыв çине кăларса пырĕç.

„Епĕр фашисла бандитсене тĕп тума ыйтатпăр, — тесçĕ Челябинскăй уголь"-ри№ 12 шахта горньакĕçĕсем. „Пётём халăх тăшманĕсене, вĕсем кирек мĕнле маскăпа витĕнсе пытанса пурăнсан та, тăрă шыв çине кăларас ĕçре епĕр Шалти Ĕçсен Халăх Комиссариачĕн органĕсене пур майсемпе те пулăшма пăрăпăр".

Харьков облаçĕнчи Близнецовск районĕнчи ВЧК—ОГПУ йăнăше тăракан колхозри колхозниксем çапла сыраççĕ:

„Троцкисла-бухаринла ирсĕрсем хăварăн совет çĕршывне çурса тăтаклашăн, чечекленсе тăракан совет республикисĕне—Украинăна, Белоруссине тата ытти-не те каниталиссене параллăн пулăç.

Н. И. Ежков ăytатăн йĕртсе пынăскан мухтавла та пархатарла сонет разведки пускасенсен банлинсутăнчăкла преступлениле ĕçне касса тăпре. Вĕсен ĕмĕчĕсем ихăсан та пурнăçа кĕрес çук. Епĕр вăл бандитсене пурне те перçе пăрахмала суд тума ыйтатпăр...

Епĕр Ленин — Сталин партийĕ тавра тата ытларах тăччăн пётёçĕпĕр, революцилĕ сисĕмлĕхе тата çулĕрех çĕклĕпĕр".

„Урăх фашисла ăытăсемшĕн—Рыковшăн, Бухариншăн тата ытти çĕлен-калтасемшĕн, пётём халăх ăуратна хакла Кирова, Куйбышева, Менжинскине тата Максим Горькине пиртен тухтăр илнĕскерсемшĕн, пирĕн çĕр çинче вырăн çук, — тесçĕ Чечен-Ингуш АССР-ри колхозник-казакăсем, — епĕр пётём мăй мĕлйунлă совет халăхĕпе пĕрле ыйтатпăр: усал ташмансене пĕрне те хăвармасăр перçе пăрахмала!".

„Изменниксене вилĕм!" — тесе ыйтаççĕ Мускав çар округĕнчи Лидт ăytатăн чаçĕнчи бойецсем, командирсем тата политработниксем. — Большевикла партине тата халăхсен çулпуçне Сталин ăytатăна çакна шантарса калатпăр: революцилĕ сисĕмлĕхе тата çулĕрех çĕклĕпĕр, Рабочисемпе Хрсчесенсен Хĕрлĕ Çарĕн çапăçу пултарулăхне вăйлатас тĕлĕшпе тата ытларах çине тăрса ĕçлĕпĕр, çапăçу кĕрлесе кайсассăн,—Оборонă Халăх Комиссарĕ Совет Союзён Маршалĕ Ворошилов ăytатăн панă кăтартăва тĕп-тĕрĕссĕн пурнăçа кĕртĕпĕр—тăшмана хăйĕн территорийĕ çинчех çапса çĕмĕрĕпĕр".

(ТАСС).

Çыхăну ĕçĕнчи сăтăрла ĕçсен йулашкийĕсене пётерер

ССР Союзён пётём халăх хуçалăхĕ ӳссе пына май, çыхăну хуçалăхĕ те ӳссе пымала.

Чылай вăхăт хушши ССР Союзён çыхăну ĕçĕн „руководительсем" пулнă халăх тăшманĕсем—фашисла разведкăсен ирсĕр ăytатисем—Рыковпа Ягодна çыхăну ĕçне йăпăхтарса çитерес, ĕçсынисене тарăхтарас, тесе пур майсемпе те сăтăрланă.

Çыхăну ĕçне çĕнĕрен лартна руководительсем çеç ăна аванлатас тĕлĕшпе большевикла ĕçлеме тытăнчĕç.

Халăх тăшманĕсем сăтăрла ĕçлесе пынине Чăваш республикинчи çыхăну, уйрăмăнах йăлсоветсене телефон кĕртсе çитерес ĕç 1937 çулччен пиçĕ начар пулнă. Йулашки вăхăтсен пекех Горьки облаçĕнчи çыхăну управленийĕнчен, пулăк илĕмсен пирки Йĕпреç, Хĕрлĕ Чутай, Шăмăршă тата ытти районсенчи телефона пĕр пралукна карса пана. Республикăра телефона мĕн пурĕ 5.867 километр тăрнĕ, вăл шутран 1000 километр тăрăшлĕ пĕр пралукна карнă. Ку вăл техникăлă йĕркене мар, сăтăрла ĕç пулнă. Пĕр пралукăлă телефонна лĕр-пĕр йăлсоветна йĕç районна каласаç пулсан, чĕнĕ чухне темиçе хут ыннăртатармала, тата каласа чухне такам та ытлеме пултарат.

Халĕ Чăваш республикинчи çыхăну органĕсенчи сăтăрла" ĕçсĕн йулăшкийĕсене пётерме пур майсене те йышăннă. Республикăра 630 йăлсоветран 540 йăлсовета телефон карса нанă, кăрманни 90 йулнă. 1938—39 çулта вĕсене пурнĕ те кĕртсе çитереççĕ.

Чăваш республикинчи çыхăну ĕçĕнче ĕçлекенеем орденлă Чăваш республикăн çыхăнуне Сталинла виççĕмёш пăтăлетка хушшинче пурнăçлă ĕçĕнче те малта тăракан татăка кăтартулă тума пулаççĕ.

В. Мокин.

Ирсĕрсене—вилĕм!

Тутаркас районĕнчи Молотов ăytăпе тăракан колхозри колхозниксем „салтăмла-троцкисла блокăн" ирсĕр ĕçĕсем çинчен чунтан тарăхса пĕлчĕç. Вĕсем хăйсен митингĕнче пĕр сасăпах çакăн пек резолюци йышăнчĕç:

„Пирĕн тăван çĕршыва сутма тăрăшнĕ пĕр пралукна карнă. Ку вăл техникăлă йĕркене мар, сăтăрла ĕç пулнă. Пĕр пралукăлă телефонна лĕр-пĕр йăлсоветна йĕç районна каласаç пулсан, чĕнĕ чухне темиçе хут ыннăртатармала, тата каласа чухне такам та ытлеме пултарат.

Халĕ Чăваш республикинчи çыхăну органĕсенчи сăтăрла" ĕçсĕн йулăшкийĕсене пётерме пур майсене те йышăннă. Республикăра 630 йăлсоветран 540 йăлсовета телефон карса нанă, кăрманни 90 йулнă. 1938—39 çулта вĕсене пурнĕ те кĕртсе çитереççĕ.

Чăваш республикинчи çыхăну ĕçĕнче ĕçлекенеем орденлă Чăваш республикăн çыхăнуне Сталинла виççĕмёш пăтăлетка хушшинче пурнăçлă ĕçĕнче те малта тăракан татăка кăтартулă тума пулаççĕ.

В. Мокин.

Вĕсене каçару пулмĕ

Епĕр Çĕрпӳри йăлхуçалăх техникумĕнче вĕренекенсем халăх тăшманĕсем—Бухарин, Рыков т. ыт. те тĕлĕменле хăрушă ĕçсем туни çинчен пĕлсен, митинг туса иртертĕмĕр.

Митингра нумай студентсем тухса калаçрĕç. Вĕсем пурте тăшманăй, халăла Кирова, Горькине, Куйбышева, Менжинскине вĕренсе, пире телейлĕ те пуйăн пурнăç туса паракан аслă Сталина тата унăн соратникĕсене вĕлерме ĕмĕтленнĕ бандитсене нимĕнле каçару та çук, вĕсене пурне те перçе вĕлермелĕ".

Соловйов.

Социализăмла обществăн активлă строителĕсем

Парламĕнтри пётём тёнчипе чи çамрăк депутат

„Государствăла влас аслă органĕн тёнчипе чи çамрăк членĕ, çавăн пекех тата пысăк предприйати директорĕн тёнчипе чи çамрăк заместителĕ"—сакăн пек калаçа пачĕ Союз Советĕн мандат комиссийĕн председателĕ А. С. Шчербаков йуратăн хăйĕн Союз Советĕнче туна докладлĕче ӳнтăхăр çулти ткачиха, Ивановски облаçĕнчи Родинки хуçинчи пир-авăр тёртекен „Большевик" комбинат директорĕн заместителĕ туса хăварнă Сталин Çулпуçне Верховнăй Советăн депутачĕ Клавдийа Федоровна Сахарова çинчен.

Хăй 19 çулта пулнă те, Сахарова йуатăш хăйне производствăра та, политикăла тата государствăла ĕçре те палăртма ĕлкĕрнĕ.

1933 çулта Клавдя ăнаçлăн çичĕ çул вĕренмели шкулăн тухса, фабрик-завод училищине вĕренме кĕнĕ. Кунта вăл Ленинла комсомола кĕрет.

Пĕр çултах вăл пир-авăр тёртекен „Большевик" комбинатăн çамрăксен 4-мёш номĕрлĕ фабрикĕнче ткачиха пулса ĕçлеме тытăнать тата фабрикăри комсомол организацине йĕртсе пырать. Çамрăк ткачиха комсомолăк хĕрлĕн ĕçлеме тытăнать. Фабрикăри „çăмăл кавалери" отрăмĕсем сикесе тухаççĕ, ĕç вырăнĕн тасалăхĕшĕн, станоксен хăвăрлăхне ӳстересшĕн, продукци пахалăхне лайăхлатассишĕн кĕрешӳ пусланса кайать.

Стахановла йухăм сикесе тухсан, Клавдийа Сахарова фабрикăра чи малтан иккĕ вырăнне—4, кайăрахпа тата 6 станок çинче ĕçлеме тытăнчĕ. Хĕрачан хĕрлĕ тата паттăр вăйĕ çĕнтерчĕ. Вăл йăланах нормăна вытăшшишĕн тултарса пынă.

Сахарова примерĕне вуншăр ытти ткачихăсем ĕçлеме тытăннă. Анчах фабрик руководителĕсем стахановсенсене пулăшман. Производствăлă план пётёмёшне пурнăçланса пыман.

Хăйĕн халăхĕн чăн-чăн хĕрĕ Клавдя сакăнпа киленĕме пултарайман, Унăн производствă программине тултарма вуншар стахановсенсем пётём фабрикăн вăй çитерес ӳкки палла пуйăна. Вăл—пётём коллектив ĕçĕ. Кăйа йулса пыракансем пулмала мар.

Çапла, Клавдя фабрикра чи малтан йулса пыракан рабочисенчен пĕрне—Пузухина шефа илет. Вĕрентет ăна, пулăшат ăна. Пĕр уйăх иртсенех, Пузухин та хăйĕн планне 114 процент тултарат.

Çапла майпа Клавдийа Сахарова пурĕн 12-мёшĕнче Кинешма суйлав округĕнчи суйлавçисем ăна пёр-кăмăллăн ССР Союзён Верховнăй Совечĕн депутатне суйланă.

К. Ф. Сахарова—ССРС Верховнăй Советăн депутачĕ — çавăнпа пĕрлех парламентăн пётём тёнчипе чи çамрăк депутачĕ пулса тăрат. Мĕншĕн тесен, Совет Союзёнче кăна „çамрăксем-ĕçлеме пултарнă.

Совет художницисем

Совет Союзёнче 3000 йăхăн хĕрарăмсем—художницăсем тата скульпторсем шутланаççĕ, Кусем мăстăрсем—профессионалсем кăна.

Çĕршер тата пиншер хĕрачасем Художественăй академинче, аслă шкулсенче, техникумсенче, художествă училищисенче, студисенче, клубсенчи пултарулăх кружокĕсенче вĕренеççĕ, вĕсем искусствăна алла илеççĕ.

Хĕрарăм-художник пирĕн социализăмла строительствăна—пирĕн тăван çĕршывăн çынниссен телейлĕ те савăнăçлă пурнăçне кăтартас тесе пырса курман кĕтес çук.

Москавра, Ленинградра, Киевра тата ытти хуçаленче пулса иртекен выставкăсенче хĕрарăмсем художествăлă творчествăн питĕ те паха тĕслĕхĕсене кăтартаççĕ.

Ака йулашки вăхăтсенче хĕрарăмсем туна палларах та илемлĕрех картинăсем: „Пысăк театрти ударниксен ложи"—Ивановскайа художница картини, „Пирчикстройăн хĕрачи"—Короткова художницăн; „Шахтёрсем"—Козлова художницăн; „Колхозăри хĕрарăмсĕн бригадинче Сталинла Конституцине сӳтсе-явăни"—Колмакова художницăн т. ыт. те.

Совет скульпторĕсем хушшинче В. И. Мухина хисеплĕ вырăн йышăнса тарат. 1937 çулта унăн „Раббочие колхозница" скульптури Парижри выставкăри совет павильйонĕн сурчĕн тăрринче илемлезе тачĕ. Сак тутăхман хурçăран 24,6 метр çулăш туна монументаллă скульптурăна пётём тёнче пĕлсе тарат.

Тепёр скульпторсем—М. Д. Рындзунскай-чылай лайăх ĕçсем кăтартрĕ. 1926 çулта вăл чи малтан Сталин ăytатăн бюстне çыпăçтарса турĕ.

— Епĕ халĕ Сталин ăytатăн бюстне тăваттăмĕш вариантна тăвас тĕлĕшпе ĕçлетĕп,—тет Марийа Давыдовна.—Сак ĕçре епĕ хамăран сулпуçăн тата учителĕн аслă образне кăтартса параспăн.

Марийа Давыдовна мăстерскойĕнче совет çынниссен ирĕклĕ вăйăла, малашнехи кунçул çине хăйăлăн та савăнăçлăн пăхаçăн тăрăшнĕ пĕр пралукна карнă. Ку вăл техникăлă йĕркене мар, сăтăрла ĕç пулнă. Пĕр пралукăлă телефонна лĕр-пĕр йăлсоветна йĕç районна каласаç пулсан, чĕнĕ чухне темиçе хут ыннăртатармала, тата каласа чухне такам та ытлеме пултарат.

Халĕ Чăваш республикинчи çыхăну органĕсенчи сăтăрла" ĕçсĕн йулăшкийĕсене пётерме пур майсене те йышăннă. Республикăра 630 йăлсоветран 540 йăлсовета телефон карса нанă, кăрманни 90 йулнă. 1938—39 çулта вĕсене пурнĕ те кĕртсе çитереççĕ.

Чăваш республикинчи çыхăну ĕçĕнче ĕçлекенеем орденлă Чăваш республикăн çыхăнуне Сталинла виççĕмёш пăтăлетка хушшинче пурнăçлă ĕçĕнче те малта тăракан татăка кăтартулă тума пулаççĕ.

В. Мокин.

Хĕрарăмсем ответлă вырăнсенче

Çĕмĕрлери „Большевик" заводра ĕçлекен производственник-хĕрарăмсен шучĕ ӳссех пырат. 1936 çулта пётёмпе 123 хĕрарăм пулнă пулсан, 1938 çулта 150 хĕрарăма çитрĕ. Пĕр-икĕ çул кайала уборщицăра ĕç тата ытти пĕчĕкрех ĕçре ĕçлене хĕрарăмсем хальхи вăхăтра ответлă вырăнсенче ĕçлеççĕ. Ака вĕсем:

Йелена Никифорова заводра малтанах уборщицăра ĕçленĕ. Тĕрĕрен кружокçемне курсесенне вĕренсе хăйĕн пелёвне хăпартрĕ. Çырма, вулама пĕлменскер, çак пĕр-икĕ çул хушшинче лайăх çырма, вулама вĕренсе çитрĕ. ССРС Аслă-Советне суйлава чухне Округ Суйлав комиçси членĕ пулса ĕçлерĕ. Халĕ Никифорова йуатăш производствăра чи ответлă вырăнта—выпарщица пулса ĕçлет, стахановкă, сочуствующăйшăнсен группинче тăрат.

Антонина Йевдокимова завода туна чухнех Çĕмĕрлере пулнă. Ун чухне вăл прислугăра ĕçленĕ. Завод ĕçлеме пуçласан унта кусна. Хальхи вăхăтра турбо-генератор аппарат патĕнче машинисткăра ĕçлет, стахановкă, Рабочисем хушшинче пысăк авторитетна çуса кураç. Çавăнпа иртнĕ çулта ăна фабрик-завод комитет членне суйларĕç.

Йелизавета Торгашевăпа Анна Йурина йуатăшсем те малтанах заводра пĕчĕк ĕçсенче ĕçленĕ, каярахпа Торгашевăна машинист помощникне, Йуринăна электромонтора кусарăççĕ. Хальхи вăхăтра икĕшĕ те пионерсен вожатăйĕ пулса ĕçлеççĕ. Иккĕшĕ те комсомолкăсем.

Çакăн пек хастарлă хĕрарăмсем заводра сахал мар. Вĕсем тĕрлĕ ĕçре ĕçлеççĕ. Пайан ĕç техникине пĕлеймесен, тĕрлĕ майпа вĕренсе квалификацилĕ работницăн пулаççĕ.

Иваницкий.

Совет художницисем

Совет Союзёнче 3000 йăхăн хĕрарăмсем—художницăсем тата скульпторсем шутланаççĕ, Кусем мăстăрсем—профессионалсем кăна.

Çĕршер тата пиншер хĕрачасем Художественăй академинче, аслă шкулсенче, техникумсенче, художествă училищисенче, студисенче, клубсенчи пултарулăх кружокĕсенче вĕреneççĕ, вĕсем искусствăна алла илеççĕ.

Хĕрарăм-художник пирĕн социализăмла строительствăна—пирĕн тăван çĕршывăн çынниссен телейлĕ те савăнăçлă пурнăçне кăтартас тесе пырса курман кĕтес çук.

Москавра, Ленинградра, Киевра тата ытти хуçаленче пулса иртекен выставкăсенче хĕрарăмсем художествăлă творчествăн питĕ те паха тĕслĕхĕсене кăтартаççĕ.

Ака йулашки вăхăтсенче хĕрарăмсем туна палларах та илемлĕрех картинăсем: „Пысăк театрти ударниксен ложи"—Ивановскайа художница картини, „Пирчикстройăн хĕрачи"—Короткова художницăн; „Шахтёрсем"—Козлова художницăн; „Колхозăри хĕрарăмсĕн бригадинче Сталинла Конституцине сӳтсе-явăни"—Колмакова художницăн т. ыт. те.

Совет скульпторĕсем хушшинче В. И. Мухина хисеплĕ вырăн йышăнса тарат. 1937 çулта унăн „Раббочие колхозница" скульптури Парижри выставкăри совет павильйонĕн сурчĕн тăрринче илемлезе тачĕ. Сак тутăхман хурçăран 24,6 метр çулăш туна монументаллă скульптурăна пётём тёнче пĕлсе тарат.

Тепёр скульпторсем—М. Д. Рындзунскай-чылай лайăх ĕçсем кăтартрĕ. 1926 çулта вăл чи малтан Сталин ăytатăн бюстне çыпăçтарса турĕ.

— Епĕ халĕ Сталин ăytатăн бюстне тăваттăмĕш вариантна тăвас тĕлĕшпе ĕçлетĕп,—тет Марийа Давыдовна.—Сак ĕçре епĕ хамăран сулпуçăн тата учителĕн аслă образне кăтартса параспăн.

Марийа Давыдовна мăстерскойĕнче совет çынниссен ирĕклĕ вăйăла, малашнехи кунçул çине хăйăлăн та савăнăçлăн пăхаçăн тăрăшнĕ пĕр пралукна карнă. Ку вăл техникăлă йĕркене мар, сăтăрла ĕç пулнă. Пĕр пралукăлă телефонна лĕр-пĕр йăлсоветна йĕç районна каласаç пулсан, чĕнĕ чухне темиçе хут ыннăртатармала, тата каласа чухне такам та ытлеме пултарат.

Халĕ Чăваш республикинчи çыхăну органĕсенчи сăтăрла" ĕçсĕн йулăшкийĕсене пётерме пур майсене те йышăннă. Республикăра 630 йăлсоветран 540 йăлсовета телефон карса нанă, кăрманни 90 йулнă. 1938—39 çулта вĕсене пурнĕ те кĕртсе çитереççĕ.

Чăваш республикинчи çыхăну ĕçĕнче ĕçлекенеем орденлă Чăваш республикăн çыхăнуне Сталинла виççĕмёш пăтăлетка хушшинче пурнăçлă ĕçĕнче те малта тăракан татăка кăтартулă тума пулаççĕ.

В. Мокин.

Мартăн 8-мёшĕнче Мускавра Всекохудожник хĕрарăм - художницăсен тата скульпторсен произведенийĕсем выставкине уçат. Кунта епĕр пурăнакан кунсен аслăлахне кăтартакан 150 ĕç йăхăн-пулат.

(ТАСС).

Совета хирĕçле „сылтăмла-троцкисла блок“ процесĕ

Мартăн 2-мĕшĕнчи каçхи лару

Айăпланакан Чернова допрос туни*)

Суд председателĕ Ульрих. Айăпланакан Чернов, есĕр малтанхи следствие допрос тунă чух кăтартса панисене тĕрĕс тесе сирĕлтететĕр-и?

Чернов. Пĕтĕмпех те туллин сирĕлтетĕп.

Вышинский. Айăпланакан Чернов, суда хăйăн биографи синчен кĕскен каласа пĕтерĕрех?

Чернов. 1891 çулта çуралнă. Икĕ çул духовнăй семинарире вĕренсе. Москвăри университета кĕнĕ, унта икĕ çула йăхăн вĕренсе. 1916 çулта меншевиксен партине кĕнĕ, 1920 çулхи „вăйăрччен меншевик пулнă, вара коммунистла партине кĕнĕ.

Вышинский. Ку ĕнĕç формăлă?

Чернов. Çапла.

Вышинский. А чăннипе ялсен?

Чернов. Калас пулать, меншевикла ăшчик маяра çаплах сыхланса, пурăннă, парти йăлти кулăла элементсенпе пĕлсе тăрас мĕтодсемпе вĕсем сине пăступлени тăнас мĕтодсем сине куссӑсăнах, çав меншевикла ăшчик сийĕнчех пилаймĕç.

Государствăн йăнĕпе айăпланакансĕр пани шăрçăсем сине ответлесе, айăпланакан Чернов çапла кăтартса парать: 1927 çулчан, йăлта класлă кĕрешӳ хытă çиевчленсе çитнĕ вăхăтран тăватăсра, вăл совета хирĕçле ĕçсем вăлăри хăйне пĕр шухăшлă сынсене пухма пуçланă.

Вышинский. Есĕр сылтăммисем вăрттăн ĕçленĕ организацин членĕ 1928 çултанпа пулнă-и?

Чернов. Ĕнĕ сылтăммисем организацине кĕнĕ вăхăт—епĕр Рыковпа пуçласа тĕлупулă хыçăнхи вăхăт пулнă.

Вышинский. Сире çав организацине Рыков йăвăрттарчĕ-и?

Ку ыйту пирки, вăл çавăн пек пулнă, тесе ответлесе, айăпланакан Чернов çапла каласа кăтартса парать: 1928 çулхи кĕркунне вăл Крымра Рыковпа тĕл пулнă. Çав тĕлпулу вăхăтĕнче Чернов Рыкова, Украинăра майăн хăмăрпа иĕр шухăшлă сынсем пур, тесе пĕлтерĕпĕр.

Хăйĕн кăтартăвĕсене панăсем, айăпланакан Чернов суда, хăй совета хирĕçле ĕçсем сарса йăмăшкăн Рыковран кăтартусем илни синчен пĕлтерет.

Чернов. Рыков мана: сирĕн задача—вăтам хресчене совет власĕ сине çилелĕтермелĕ ĕçлеес пырасси пулать, ку ĕçе сирĕн—правительствă кулаксем тĕлĕнче тума йышăннă репрессиялĕ мерăсене йалти вăтам хресченсен масси сине сарса йăнине туса пырас пулать,—терĕ.—Пĕрегибсене тарăлтарăр, вăтам хресченсене совет власĕ сине тарăхтарăр, Украинăри халăхăн пацăлĕ тулăмĕсене уйрăмăнах шута илес ĕçлĕр, пур çĕрте те,—перегибсем Мускав политикинчен тухса пырассĕр, тесе ăнлантарăр, çапла майпа епĕр хамăра ваçăлăн кадăресем туса пырăпăр тата хресченсене совет правительствине Тĕнкомăна хирĕç çĕклеле шарлăр,—терĕ.

Вышинский. Айăпланакан Рыков, кăласа парăр-ха, Чернов кăтартса панисенчи çак вырăн тĕрĕс-и?

Рыков. Ĕнĕ Черновпа курнăçнă, ăна епĕ хамăн-вăл вăхăтри контрреволюцилĕ ĕçсем тĕрĕс тесе ĕнертĕрех тăрăшнă, хам малăлла тăракан çын туна хатĕрленнĕ, вара Чернова тупни—хам майлă тăракан хатĕр сынна тупнипек пулчĕ.

Чернов. 1928 çул вĕçĕнче манăн сывалма Германине каймала пуçланăччĕ. Германире манăн меншевикла организацине пĕлсе ĕçлесĕ ĕлĕкхи йăхăтан пурăннине пĕлсе тăрса, епĕ унпа курнăçма шут тытрăм.

Вышинский. Кам вăл?

Чернов. Кибрик. Унпа епĕ 1925 çулчен пĕр-пĕрин патне сыруçем çĕрĕсле тăнăçĕ. Германине кайас умĕн епĕ Мускавра Рыков патне кĕрсе тухма шут тытрăм.

Вышинский. Есĕр Рыковран: вăрттăн ĕç пĕлне мĕн те шулăн тума хушнĕç-и тесе пĕлесшĕн пултăр-им?

Чернов. Сылтăммисен организаци йĕнĕпе пулмĕ-ши тесе.

Рыков, епĕ ĕлĕкрехнех меншевик пулнине пĕлнĕ май ман умма: есĕ Германире çулла вăхăтра Данпа тĕл пулама тата унпа ĕлхăну пуçласа йăма, сылтăммисен центрăн йăнĕпе пĕр-пĕр ĕç хушма пуçтарăймăн-ши, тесе ыйту лартрĕç. Рыков мана Данпа ĕлхăну тытса тăрассине йĕркелесе йăма тата ăна сылтăммисен центрăнчен ĕç хушма каларĕç.

Вышинский. Мĕнле ĕç?

Чернов. Ăна хушу çакăн пекчĕ: —Пĕмĕн интернационал партийсемĕн урăх капитализăма государствăсенчи общество-вăлă йăхăшшисемпе кăмăлсене совет правительствисене хирĕç ĕçлеймĕç пулăç. Пĕмĕн интернационал лидерĕсем урăх буржуазăлă правительствăсем Совет Союзăпе сине тăнăмала пăхăнсĕнне—вăйлатмала пулăç, çĕршывра сылтăммисем власа хăйсен алăине çавăрса илес-мĕн пулăçăн вĕсене пулăшу мана Пĕмĕн интернационалăн (унăн лидерĕсем урăх) тата буржуазăлă правительствăсенчен шанчăк илмеле пулнă.

Кун пирки епĕ Рыкова çапла каларăм: сылтăммисен организацин вăйăсем синчен, сылтăммисен организаци власа алăа илсен мĕн тăвасси синчен Дан чылай шăтусем лартатех, терĕм.

Вара Рыков çапла каларĕ: „Есĕр Дана, халăхăн вăхăтри власа сирĕстĕр пăрахса, ăна хамăр алла çавăрса илме кирлĕ вăй çĕршывра пирĕн сителенкех, тесе ĕнентерме пултăратăр“,—терĕ. Икĕмĕшĕнчен вăл ăнна кăтартса пачĕ: сылтăммисем власа çавăрса илсен пулас правительствăна тулă чух Н-мĕн интернационал шăтнисене те, буржуазăлă правительствăсем шăтнисене те, буржуазăлă правительствăсем экономикă тĕлĕшне тăракан шăтусене те тата, территори тĕлĕнче тăракан шăтусене киленӳ тăвĕç, тесе калама пултăратăр Дана, терĕ.

Вышинский. (Рыковран шăтать). Есĕр Чернова Берлинре Данпа сыхăма хушрăр-и?

Рыков. Çапла.

Вышинский. Мĕн тума?

Рыков. Ĕнĕ аступă тăрăх, шăрăн икĕ тĕлĕн пуччĕ: пĕрремĕш—йăлти ларутăрусене, хресченсем кăмăлăр пулнине йытăçăпшăсем шăтечĕнче сутатса тăрасси...

Вышинский. Мĕнле шăтечĕнче?

Рыков. Ĕнĕ партисенче те, хăçатсене те тĕлеесе каламан, ĕнĕ социалисăмса шăтечĕте те буржуазăлă шăтечĕ те шутра тытса тăнă.

Вышинский. Меншевикла шăтечĕ те-и?

Рыков. Çапла.

Вышинский. Тен йăтарласа „Социалистический вестник“ пулĕ?

Рыков. Ăйăмăн пек, ăна та.

Вышинский. Сăмах майĕн калăçасăн, çав вăхăтсенче „Социалистический вестник“ хăçата тăрăмăх хăнăр ĕе кам урăх та шутлă мĕнле те пулми корреспонденцисем йăрса пани пулнă-и сирĕн?

Рыков. Ĕнĕ материалсем парса тăнă.

Вышинский. Вăл материалсене йăтарласах пĕр тĕлленне пухман-и есĕр?

Рыков. Пăлах çапăн пек.

Вышинский. Тен елеклă материалсене пухса тăнă пуç?

Рыков. Тендепцилĕ тата елеклĕ, вĕсем пит çăмăллăнах пĕринчен тепри пулса тăрассĕ.

Вышинский. Пĕр сăмахпа каласан, вăл та ку та пулнă. Вăл вăхăтра есĕр мĕн ĕçре ĕçленĕ?

Рыков. Ун чухне епĕ Сойуэăн тата РСФС Республикĕн Халăх Комиссарĕсен Совчĕн председателĕ пулнă.

Вышинский. Айăпланакан Чернов, есĕр сирĕлетесе нанă тăрăх, сирĕн тĕл задача тата айăпланакан Рыков сире хушнă ĕç информаци парса тăрассинче мар, ССР Сойуэăн хирĕçле империалистăмăлă государствăсенчен имăшпу илессинче пулнă—çапла тесе сирĕлтетерĕр-и есĕр?

Чернов. Çапла, çапла, сирĕлтететĕп. Епĕ Данпа курнăçрăм. Сылтăммисен центрĕн каламăсене хушса йăнисене каласа паттăм, анчах ответне сирĕнчен илейменрĕм, мĕншĕн тесен Дан, епĕ сирĕнчех ответ параймастăн, П-мĕн интернационалăн руководителĕсемпе канăмлас пулăмлă. терĕ. Тепĕр тесипе Данпа курнăçнă епĕ сак пур-ыйтусем пирки те Данран, вĕсем килĕшшĕн сирĕнчен ответ илтĕм.

Вышинский. Айăпланакан Чернов малала калăр.

Чернов. Епĕ тата çакна каламалăр манса хăварнă, мана Германире суту-илу представительствине тата полпредствăра ĕçлекенсем хушшинче паллакан сынсем пур пулсан, вĕсеннен сылтăмла организаци тума хушрĕç. Германине çитсен, Пановникине тĕл пулсан, епĕ çав кăтартăва та тупнăçа кĕртрĕм. Берлина çитсен, епĕ Кибрика тĕл пултăм. Епĕр унпа каласса татăлаттăмăр. Кибрик мана Кенигштейна Данпа курнăçтарма пуçлрĕ. Кенигштейна епĕ сывалма кайнĕччĕ, унта вара Данпа курнăçрăмăр. Епĕ Дана Совет Сойуэăн шалти лару-тăрăвĕ синчен калаçа патăм.Украинăри йăлтăçăлăх ĕçĕсем мĕнле пыни синчен тĕрĕсмĕн сăпаласа кăтартрăм тата епĕ хам сылтăммисен центрĕнчен Рыков урăл илнĕ хушусем синчен ăйатах пĕлтертĕм.

Сылтăммисем власа йăрса илсен те, вĕсене пулăшмасан, ун валтан капиталисăмла государствăсем хĕçпăллала вăйăсем çитеялăкĕ таран пулăшмасан, власа мĕн чухлĕ те пулин вăрăм вăхăт хушши тытса тăма пултараймасçĕ, терĕ Дан. Сирĕн—Совет Сойуэăн экономикăна политикăла вай-хăватне хавшатас йĕнĕпе ĕçлесе пырас пулать, терĕ вăл. Халăхăн пекех астăватăп, сирĕн ĕçре пиммĕне майсенĕ уйăса тăмала мар, терĕ вăл. Вăн власа сирĕтесе сиенĕн кĕрешет, анчах та хăй кирек йĕнĕпе майсенĕ уйăса тăрăпăр пулсан, вăл вара политикă тĕкĕнĕчи Мавилов сĕç пулать, капиталисăмса пагăнăлăскăн сылтăммисене. Совет Сойуэăне кĕрепме халех пулăшăç пама кирлĕ, Данпа курнăçни сакăн пек результатсем пачĕ.

Данпа икĕсĕр хунăпăн икĕмĕш тĕлпулу Кибрик хватерĕнче пуçласа иртрĕ. Епĕ П-мĕн интернационалăн лидерĕсемпе сыхăма сăлĕртĕм, каласа пăр Рыкова, П-мĕн интернационалăн лидерĕсем сылтăм центрăнăн сĕнĕвĕсене пĕтĕмĕшлех ăшшăнăçсĕ, терĕ Дан.

Кибрик хватерĕнче Данпа çапла калаçрăмăр та, Дан кайрĕç, епĕр Кибрикпа каçхи апат тума йăтăнтăмăр. Каçхи апат хыçăн маншн вокзала каймалаччĕ. Апат хушшинче хытă сĕрĕмĕр. Кибрик, иртте йĕрсĕ сук тесе, вокзала ăсатайăкастăп, терĕ, автобус сине лартса йăвĕ. Çапла епĕ кайăла Кенигштейна каймa тухрăм. Автобус синче ман çумма темиçе минĕç сулăхрĕç. Вĕсеннен пĕри мана пĕртте илчĕ, епĕ те ăна тĕртрĕм.

Вышинский. Мĕн пулнă вара?

Чернов. Акă мĕн пулчĕ, пиммĕсем вĕçĕн мана йăрса тытрĕç те, автобуса çарса, такси сине лартрĕç, полицей-президиума илсе кайрĕç.

Полицей-президиумра епĕ протоколсем, каларса йăма шăтрăм. Мана вĕсем çынăн ыран ирччен, начальник кăлăччен кĕтмелĕ пулать, терĕç. Епĕ вара унтах сĕркăрăм. Ирпе Оборгауз полковник пычĕ. Вăл протокола каларăм-те, унта мĕн сыринне кусăрех пачĕ. Мана нимĕç сыннисене амантăнăр: айăплаççĕ ятăпа уголовнăй преступленнăк туса ответ тытаращçĕ, теĕ пĕлтерĕç. Унсăр пусне тата çак протоколăн ăкерчĕкне хамăрăн полпредствăна йăрса паратăр, терĕç. Хăй мана çăвăртах имĕçç охраннăк, нимĕç разведкин сотрудникĕ пулма сĕнчĕ. Епĕ калăнмарăм. Вара Оборгауз полковник мана епĕ сирĕн Германире çĕлçем синчен кăнтах пĕлекелетĕн, терĕ. Мĕн пĕлеттĕр?—тесе шăтрăм епĕ. Есĕр Данпа курнăçни синчен пĕлетĕн, терĕ вăл мана, епĕр Данпа Кенигштейнра тата Берлинра курнăçнине ăкерсе илнĕ темиçе фото картăшкă кăтартрĕç. Данпа мĕн синчен каласпине то кĕскен каласа панă. Вăл Дан сăмахăсисене каласа кăтартрĕ мана. Вара епĕ чухласа илтĕм, Германире мана нимĕç разведки пусарăнне тытнă иккен. Ку ĕçе тума Дан пуçлăннă тата вăл хăй те хутшăннă унта. Паллах, Дан та, Кибрик пекех, нимĕç разведкин агенчĕ пулса тăрат.

Епĕ килĕмĕрĕм. Çакăн хыççăн йĕркеленме тытăнтăмăр. Анкетăсем çыртăм, подписка патăм. Оборгауз мана Совет Сойуэăнче Германи майлă мĕнле ĕçсем тумалă синчен каласа панă. Епĕ ăçманнине курсан, вăл, мана:—Ахалех ăçмаханатăр. Есĕр совет власне хирĕç кĕрешетĕр, есĕр те совет власне хирĕç кĕрешетĕр. Сиг-мешине пирĕн ĕç мĕтĕрчĕсем те ун сывăх вăхăтрах пĕр пек пулĕç, терĕ.

Вышинский. Есĕр Германи разведкин сотрудникĕ пулса мĕнле ĕçсем тунăр?

Чернов. Оборгауз мана, ĕç ăнтăçлă пултăр тесе, сылтăммисемпе ытла пит пуçлăх сынсемпе йăнăçма сĕнмерĕ, сахал сынсемпе ĕçе сыхăну тытса, çак сыхăнăва пĕрмайах çирĕлтетсе. пыма хушрĕç.

Малтанах ман пата никам та пымарĕç. Темиçе уйăх иртсен манăн нимĕç разведкин представительĕпе курнăçмала пуçлрĕ.

Вышинский. Мĕнле пулса иртрĕ-ха ăна?

Чернов. Ĕнĕ ун чухне, астăвăмастăп, те халăх комиссарĕн заместителĕ пулнăччĕ, те Суту-илу халăх комиссариатĕн коллеги членĕ пулнăччĕ. Ман пата йытă сĕршăн ĕçĕсем Халăх Комиссариатĕн информаци бюровĕнчен телефон тăрăх, пиммĕсен „Берлинер Тагеблатт“ хăçатĕн корреспонденчĕ Пауэ Шефер сирĕппе информаци пирки калаçасăпăн, тесе пĕлтерчĕç. Чăнах та, вăнтт вăхăт иртсенех Шефер ман пата пычĕ те хăй Оборгауз полковник хушшипе калăн синчен пĕлтерĕç тата манăн „Рейнольд“ текен паролĕ каласа панĕç. „Рейнольд“—вăл маншăн—нимĕç шпионăн вăрттăн йăт пулнă. Мĕн кирлĕ Оборгауза полковникпе?—тесе шăтрăм епĕ Шеферран. Çав вăхăтра вăл маншăн партин шалти пурнăçĕ синчен, сылтăммисен тата троцкисен ĕçĕсем мĕнле пыни синчен, йăлти лару-тăру синчен пĕлтерме шăтрĕç. Унсăр пусне тата промышленнăçпа таварĕсен запасĕсем синчен ураран сведенисем тăратма хушрĕç. Ураранах вăл промышленнăçпа таварĕсене хулăсесене мĕн чухлĕ йăмăтласа хунине интересленĕ. Тырпул хатĕрленĕ мĕне пынине тата мобилизацин вăлăпи мĕн чухлĕ тупăшă йăмăтланине хытă интересленчĕ. Партири лару-тăру синчен тата сылтăммисем хушшинчи ĕçсем синчен епĕ çавăнтах çăмах вĕçĕн каласа кăтартрăм. Информаци пама заданиесенчен ун пысăкки вăл—çĕршывра тырпула пăсса пырасси пулнă,—складсем тата елеваторсем тума чăрмантармала, тырпул хума вырăн ан пултăр, тенĕ. Шефер калаçнă, икĕ ăнăçа тумала—тырра пăсмала тата хресченсене тарăхтармала пуçлă. Тыра çĕрнине курсан вĕсем тарăхаççех. Тата тырпул склавĕсене амбарти хурт-кăпшăнăсене, уйрăмăнах тыра сăпаçĕсене сармала. Шефер пурнăçлăн ытла мобилизацин вăлăпи йăмăтласа хунă тырра сăтăрлама хушрĕç. Епĕ Шефертан илнĕ хушусене пурнăçа кĕртре пытăм.

Епĕ нимĕç разведкине сыхăну тытăм хăтĕрлевсен комитетне ĕçлеме кусçан сĕнĕрен пуçланĕç. Шпиона-сăтăрла ĕç мана Сĕрĕç халăх комиссариатне ĕçлеме лартсан уйрăмах вăйланĕç. Мана хатĕрлевсен комитетне ĕçе лартсан тепĕр темиçе уйăхран пĕр Райвид тенĕçĕр, Иванович мешшевиксен организацинчи манăн йăнăташ, чылай вăхăт хушши йытăçрешлĕ ĕçĕсем халăх комиссариатĕнче ĕçленĕçĕр, пырса кĕчĕ. Епĕр унпа хутран-ситрен тăй пулкаласа, сăвăнпа та вăл ман пата хатĕрлевсен комитетне кĕнинчен епĕ тĕлĕнмерĕм. Епĕр кайăнетра унпа иккĕмĕш çер ĕçуласлăн. вăл мана çапла каларĕ: „Сирĕнне манăн, Райволд, тимĕр каласмала-ха“,—терĕ. Сакăн хыççăн пуртĕ палла пуçса тăчĕ, пуртĕ усăн курăнчĕ. Сана курăнчĕ: Райвид ялмĕç разведкин Совет Сойуэăнчи резиденчĕ пулнă иккен тата вăл манпа сыхăну тытма—Оборгауза тĕрĕслеме хăтарту илнĕ. Епĕр Райвидпа темиçе хутчен те курнăçнă. Вăн Сĕрĕç халăх комиссариатне ĕçлеме кусçан, сирĕн курăнçсем йăлтăçăлăхĕнче тĕл пăтусем тăрăх сăтăрла тата диверсиллă ĕçĕн тĕпĕмĕшлĕ программине туса хатĕрлес шутпа пуçса пынă. Сав программă, нимĕç разведки хушнă тăрăх туса хатĕрленĕскер, вăрлăхсем йĕнĕпе, пусусăвăрăнăн йĕнĕпе, машинăсăр-трактор станцисем йĕнĕпе, вылăх-чĕрлĕх ĕçчетлес ĕç йĕнĕпе сăтăр тăвас ĕçе пĕтĕртерес тăнă. Нимĕç разведки пурнăçлă ытла, лашасем ĕçчетлес-çĕрте сăтăрла ĕçсĕ организацилеме хушнă, мĕншĕн тесен, çапла тунă. Райвид калашле, Хĕрлĕ Çар вăлăпи лашасем намăлах-мар тунă пулать.

МТС-сем тĕлĕнче илсен, кунта трактористсем, комбайнсене, йăлхуçалăх машинисене стройран кăларас задачă, МТС-финанс ăçăлăхне пăтратпăтăра йăрас задачă лартнă, çапсене тума МТС-не йĕртсе пырас ĕçе йурăхсăр сынсене, йăлăнăнăпа сынсене, пурнăçлăн ытла пирĕн сыхăмăрсен организацин членĕсене лартасăртăм. пулнă. Вылăх-чĕрлĕх ĕçчетлес йĕнĕпе—ăратла вылăхсене пусса пĕтересе, вылăх-чĕрлĕхсем нумайрах вăямле тăвас, вылăх апачесем базине пĕтерсе дарас задачăсем лартнă, пурнăçлăн ытла вылăхсене вĕлерсе пĕтересе шутпа, вĕсене тĕрлĕ бактериосем парса чире йĕртес задачă лартнă.

Вышинский. Вылăхсем вилни синчен, бактериосенпе ăçтан, мĕнле бактериосем йăни синчен тата ăйт. те тĕлĕнпех каласа паррăр-ха.

Чернов. Епĕ çакăн пек диверсиле ĕçсем туса иртрĕмĕр. Хĕвелтухăç Сĕнĕрте вылăхсем вилмеле тăвас тесе, епĕ ветеринари управленийĕ начальникне Гинзбурга, сылтăмрисен организацинче пулăшăкерне, ун ури ветеринари снабженийĕн начальникне, вăл та сылтăмрисен организацинче пулăшăкерне Хĕвелтухăç Сĕнĕрте, унта сĕнĕр чирĕ тĕлĕнпе ĕç хăрушă тăнине пĕлсе тăнă синчех, сĕнĕр чирне хирĕçле биопрепаратсене илсе пымала мар, тесе хушрăм. Çав препаратсене унта илсе пынан. Çак ĕçе 1935 çулхи çуркуннине унта сĕнĕр чирĕ сарăлсан, чăнах-та вырăна çав препаратсене илсе пымашни куçăнчĕ, çавна пула вара, тĕрĕссине калама пултарăмăрах, мĕн пулсан та 25 пин лаша ытла вилнĕ.

Икĕмĕшĕнчен, епĕ Гинзбурга тата бактериологи пайĕн пуçлăхне Бобарушкопа: Лениптрад облаçĕнче сыснасене йурăх-ри рожă чирĕ йĕртме, Воронеж облаçĕнче тата Азоппа Хурăтпине çăкăнчи—чума чирĕпе чирлаттерме хушрăм.

Çавна пурнăçа кĕртсе тесе, манăн сĕнӳ тăрăх, вĕçĕ фабрикăна: Кашинцеври, Орловăри тата Ставрополăри фабрикăсене уйăрнă. Унта уйрăм помĕрсемпе çерцем лартса, вăйăсратăмăн бактерисем тултăрăп биопрепаратсем хатĕрленĕ. Çав çерцем помĕрсемпе Бобарушкина пĕтерĕпĕ пуçлă, вăл вĕсенпе выраннсене, унти çак тĕлĕнпе ăнанчăкăла ветеринари управленийĕсен начальникĕсенпе пĕтертĕпĕ, лешсем вара районсенче, унти совета хирĕçле вете-ринари врачĕсене, вылăхсем нумай вилме пуçласан вĕсем ытлашши шыкăс çуккисене, пĕтертĕпĕ.

Çапла вара, ун пек биопрепаратсене выраннă илсе пынă та, çав вĕçĕ облаçре чир йĕртмели прививикăсене тунă.

Калăе пулать, çавăн пек диверсиллă акт туса темиçе тесĕткеллер пин сысна пĕлерлĕ.

Вышинский. Нимĕç разведкине сыхăну тытни пирки тепĕр хутăш пур, Есĕр çав разведкăран ука илнĕ-и?

Чернов. Берлинра епĕ икĕ пин маркă илтĕм...

Вышинский. А пурĕ мĕн чухăн?

Чернов. Нимĕç маркисемне шутласăн вăтăр пин. йăхăн тата совет тенкисем шутласан сĕр-ăлă пин тенке йăхăн. Çав ука-сăран чылай пысăк пайĕ хамăн, пушăшене витме кайнă, тепĕр пайĕ сылтăмрисен организацин членĕсене. Йăвăрттарма кайнă, епĕ вĕсене ука-пăрса савăрма кирлĕ тесе шутланă.

Вышинский. Есĕр Рыковпа малала сыхăнса тăни синчен каласа парăр.

Чернов. Каласа панă тĕлпулусемĕсĕр пуçне, епĕ Рыковпа 1930 çулта декабĕрте темиçе тĕл пулнă. Вăл мана хăй чĕнĕ, тĕлпулу унăн хватерĕнче пуçласа иртрĕ.

Унчухне пирĕн пухăшăсем çакнашкал пулнă,—ситес вăхăтрах хресченсем вос-танийĕ пулмаллах, вăл, сылтăм организаци йĕнчен кирлĕ пек йĕртсе пыни пулсан, çĕршывра власа йăрса илме пулăшат, тесе пухăнаттăмăр.

Çавăн чухнех епĕ Рыковран сăтăрлă ĕçсене организацилеме кăтартусем илтĕм.

Епĕ Рыковпа тата тепĕр хут, кăлех хăй чĕнтĕне, октябрĕрте пулас, темиçе пулсан-та 1932 çулта кĕркуннене, тĕл-пултăм. Ку тĕлпулу йăлта пысăк ушăну пулнă вăхăтра пулчĕ. Кожоз йăхăнă сиреллĕнне, кулаксене сĕмĕрсе пăрахнă, вал сĕршывра индустриализацин результатăсемпе чăннипех усă курма пуçланă. Рыков, тул йĕнчен пăхсан, хăйне хăй лăпкă сын пек кăтартма хăтланнăччĕ пулин те, вăл, ку вăхăтчен туса пынă политикăла прогнозсем пурнăçланман пирки, анăтараса ăçăн курăнчĕ. Вăл манпа калаçнă чухне пиччăва çапла лартрĕç: власа тытса ялсе ĕçре пирĕн „дворецла переворот“ туса, урăхла калассан, партине правительствăн руководителĕсене арăсласа тата вĕлересе, çĕршывра власа йăрса илмелĕ, терĕ.

Вышинский. Тата тепĕр хут Рыковпа хăççан тĕл пулатăр?

Чернов. Тата тепĕр хут мана Сойуэăн Çĕнĕ халăх комиссарне партăн темиçе уйăх иртсен, 1934 çулта, тĕл пултăмăр. Ку тĕлпулу Рыков чĕнинне, унăн дачинче пулчĕ. Рыков ман умма — колхоз стройне арăстма, савна тума колхозниксен колхоз производствинче ĕçлес интереспе ан пултăр тесе тăрăшмала, санăн ĕçсене çавăн пек организацилеесе пымала, терĕ. Вăл калаçлĕ, колхоз хуçалăхне, колхозник ĕçкунĕсем сине питĕ те сăхал илмеле тесе пымала, тенĕ.

Рыковпа епĕ тата тепĕр хут, йăлашки хут, 1935 çул вĕçĕнче пулас,—халăх астăвăмастăп,—йе 1936 çул пуçланмĕшĕнче тĕл пултăм. Ку вăл, йăлхуçалăхĕнчĕ малта пыракансен партине пианителствă членĕсемпе пĕрле Кремлĕре пулса тăрат, тесе каттартса пачĕ, —çĕршывра вăдаса йăрса илме Совет Сойуэне паранăтарас ĕçтешĕр пулсан, çав парăнтару хăвăртрах пулмала тăнăç пулать, тата, Совет Сойуэăн экономикă хăватне, оборонă хăватне чакарса, вăрçă хăвăртрах пуçланмала тăнăç пулать, терĕ.

Вышинский. Есĕр Рыковпа тĕлпулнисем, сирĕн сăмахсем тăрăх, хăвăрăн престулленцĕ ĕçсене тума Рыковран кăтартусем, инструктăжсем илмели тĕлпулусем пулнă. Çапла-и вăл?

Чернов. Çапла.

Вышинский. Айăпланакан Рыков, Чернов пеккисем, хăвăрпа пĕрле пулнисем—сирĕн пумай пулнă-и?

Рыков. Вăл манăн йăнăн пулнă, анчах ăна епĕ манпа пĕрле пулнă пысăк сын тесе шутламастăп. Вăл ресторанпа вокзала кайнă чухне полицей-президиума лекме сĕнĕрнĕ.

Вышинский. Ăçă, калăпăр, айăпланакансем скамьи, кунта сирĕнпе пĕрле пулнисем сахал мар, Чернов пĕсĕнчен пĕр-и?

Рыков. Çапла.

Вышинский. Айăпланакан Чернов, сирĕн тата Рыков пек руководителсем пумай пулнă-и?

Чернов. Рыков тата нимĕç разведки,—урăх никам та пулман.

Мартăн 3-мĕшĕнчи ирхи лару

Айăпланакан Иванова допрос туни*)

Вышинский. Айăпланакан Иванов, каласа парăр-ха, варттăн ĕçлекен контрреволюцилĕ организацине мĕнле-майпа тата хăçан кĕнĕ ĕçĕр?

Иванов. Чи малтан епĕ 1911 çулта çылăха кĕтĕм. Туларн гимназире, 8-мĕш класра вĕреннĕ чухне патша охранки мана хăйĕн агенчĕ туса хучĕ.

Вышинский. Охранник пулса ĕçĕр мĕнле учрежденине сыхăнса тăнă, хăш хулара ĕçленĕ?

Иванов. Тулă хулинче ĕçленĕ, унти жандарм управленийне сыхăнса тăнă.

Вышинский. Кам урлă?

Иванов. Маматказин ротмистр урлă.

Вышинский. Хăвăр ĕçленĕшĕн ĕçĕр вознаграждениесем илне-и?

Иванов. Мускавра та, Тулара та вознаграждениесем илнĕ.

Вышинский. Унтан вара ĕçĕр Мускава килетĕр те, 1912 çулта университета кĕретĕр?

Иванов. Çапла.

Вышинский. 1913 çулта ĕçĕр Мускавра, охранкăра активлăн ĕçлетĕр-и?

Иванов. Çапла.

Вышинский. Кампа сыхăннă ĕçĕр?

Иванов. Гриäзнов ротмистрпа тата Колоколов подполковникпе.

Вышинский. Сирĕн провокаторла ĕç мĕнре пулнă?

Иванов Епĕ студентсен организацинчени революцилĕ йăхăм синчен тата революцилĕ ĕçе туса пынă сăкăнтан уйăрăм ăçталăн сăккине, вĕсем банкрота тухассине уçăлах курса илтĕм вара епĕ. Унтан епĕ Бухарипна партин Х-мĕш сĕвĕçĕнче тĕл пултăм. Иксĕмĕр хушăра çапла калаçу пулса иртрĕ. Вăл, ĕнĕ тĕл пăтусем тăрăх Ленинна килĕшмĕ пултараймастăп, тесе ыйту лартрĕ. Епĕ хаç хама вăлăпи кадăресем хатĕрлес тĕлĕшпе ĕçлетĕп. Вĕсем епĕ Бухарин, чĕнсенех Ленина хирĕç кĕрешĕве туçма хатĕр пулăпăр. Мăн шутпала ку—Бухарипан „школкине“ туçма тытăнассине пĕтĕрĕç.

Вышинский. Бухарин мĕнле кĕрешĕве шутлана Ленина хирĕç? Мĕнле майсемпе?

Иванов. Вăл самăйах шăртланнă. Майларах вĕхăт ситессине çеç кĕтне. Тата хăйне вăлăпи кадăресем тупасшăн пулнă.

Вышинский. Мĕн тума?

Иванов Ленина сирме.

Вышинский. Мĕнле сирме?

Иванов. Вăйпа.

Вышинский. Ĕçĕр „школкă“ синчен каласатăр, пит-вăн „школка“?

Иванов. Партире вăл „сулахай“ коммунисен „школки“ теннине палла.

Вышинский. Чăннипе ку вăл „школкă“ мар, Бухарин туна банда. Малала катартса парăр.

Иванов. Бухаринна 1926 çулта каланни интересле пулнă. Вăл тăрех партине хирĕç уçă уйăхрте сапаçма хатĕрленес пулать, тесе каларĕ. 1928 çулта епĕ Сурçĕр Кавказ крайне крайкомăн иккĕмĕш секретарĕ пулса ĕçлеме кайнă. Унчухне Бухарин ман умма манăн Сурçĕр Кавказра сылтăммисен ушкăнĕ тумала, тесе ыйту лартрĕ. Кунсăр пусне вăл Сурçĕр Кавказ партине совет власне хирĕç кĕрешес ĕçре пит те пысăк вырăнта тăни синчен каларĕ. Пирĕн, тет, хресченсем, уйрăмах казакăсем совет власне хирĕçле йăхăмне йĕртма ĕçлемала. Пирĕн задачă Сурçĕр Кавказа вырăс вандейĕ туса хурасси пулать.

Вышинский. Бухарин сире ĕçре мĕн тума хушрĕ?

(Йулашки 3-мĕш страницăра).

*) Кĕскетнĕ стенограммă.

Совета хирӗсле „сылтӑмла-троцкисла блок“ процесӗ

Мартӑн 3-мӗшӗнчи ирхи лару

Айӑпланакан Иванова допрос тухи

(Йӳлашки. Пуçламӗшӗ 2-мӗш страницӑра)

Иванов. Бухарин мана сылтӑмсен ушкӑнне тума хушрӗ. Епӗ ӑна турӑм. Вӑл совет влаçӗшӗн тӑшманла етемсемпе сыхӑну тытма хушрӗ. Епӗр казаксемпе—кулаксемпе сыхлатӑмӑр, Сӳрçӗр Кавказра кулакла восстани тума кирлине хатӗрлерӗмӗр.

Вышинский. Унчухне Бухаринпа Рыков влаçа тытса илесси çинчен шӑтӑ лартрӗç-и?

Иванов. Влаçа хӑйсен аллине çавӑрса илесси çинчен шӑтӑ 1931 çулччен лартӑ.

Вышинский. Сире çакна май Сӳрçӗр Кавказра кулакла восстани тӑвакан отрӑдсене организацилеме задани панӑ-и?

Иванов. Повстанчески отрӑдсене Сӳрçӗр Кавказра унтан Сӳрçӗр крайӗнче организацилемеле пулнӑ.

Вышинский. Есӗр сӳрçӗр крайӗнче пулнӑ чухне Бухариран мӗне зада ни илнӗ?

Иванов. Бухарин, задани пачӗ—сылтӑммисен организаци вӑйӗне интервенци, капиталисӑмла, фашисла государстваçемпе вӑрçна чухне Совет Союзне çӗнтермеле тума хатӗрленмелле.

Вышинский. Шпионаж тӗлӗшпе Бухарин мӗне задани пачӗ?

Иванов. Лобов ку еçе хӑй ӑатарласа организацилет, вӑл мана ку ӗç пурнӑçа мӗнле кӗрсе пынине пӗлтерсе тӑмала, тесе каларӗ вӑл. Вӑл каларӗ: „хамӑран парти организаци лартакан çынна—шпиона пулӑшмала, Англи разведкине кирлӗ ӗç тума пулӑшмала“.

Вышинский. Есӗр Бухаринан çак ӳшӳне пурнӑçа кӗртрӗр-и?

Иванов. Пурнӑçа кӗртне, Англи разведкишӗн ӗçленӗ, материалсем ӑнӑ, çак çын-шпион урлӑ кӑтартусем илтӗм. Англи разведкинчен илнӗ кӑтарту епӗ сылтӑммисен центӗрӗнчен илнӗ пекех пулнӑ.

Вышинский. Çак икӗ директивӑна тӗпӗмпех пӗр пекех пулнӑ-и, есӗр тепӗр чухне сылтӑммисен центрӗ тата йӳтçӗршыв разведки âçта ӗçленине уйӑрайман-и?

Иванов. Иккӗшӗн директивӑни те пӗрпекех пулнӑ.

Вышинский. Халӗ ӗнтӗ террорла ӗçсемпе террорла план çинчен калама тытӑнӑр.

Иванов. Пирӗн Сӳрçӗр крайӗнчи организаци умне террорла ушкӑн тӑвас задача лартнӑ.

Вышинский. Ку задачӑна кам лартнӑ?

Иванов. Бухарин лартнӑ. Бухарин ку ӗç çинчен темиçе хутчен ӗçе, уйӑрман илсен, Кирова вӗлеррӗмӗ хыççӑн, темиçе хутчен тӗ калаçрӗ. Вӑл Киров çине пени—пӗччен тунӑ терроррла ӗçсем кирлӗ результатсем паманнине, терроррла ӗçе массӑлӑн тума хатӗрленме кирлине кӑтартӑ, çавӑн чухне çеç пирӗн хамӑр тӑвас тени пулӗ, тесе каларӗ. Вӑл парти руководителӗсене вӗлерсе пӗтересси çинчен кӑтарту пачӗ.

Вышинский. Хӑвӑрӑн сӑтӑрлă ӗçсем çинчен мӗн каласа пама пултарттӑр?

Иванов. Епӗр кулакла восстани тӑвакан ушкӑнсене, чи малтан Архангельск тавра пустарнӑ, интервенци вӑхӑтӗнче Архангельск хамӑр çӗршывӑн тӗн-магистралӗсеме çыхӑну тытассине тата, çак вӑрмана районӑ, кирлӗ порта англичансене туртса илме çӑмӑллатас шутпа çак ушкӑнсене чи малтан Архангельск таврашӗнче пустарнӑ. Епӗ сӑтӑрлă ӗç тунӑ чухне, вӑрман хатӗрлевне техникӑна хӗçпӑшаллантарасшăнне, тепӗр тӑвакан строительствăна, уйӑрмах хут промышленнăçне аркатас тӗлӗшпе тунӑ. Епӗ çапла сӑтӑр тунипе çӗршывра хут сителенкӗçĕр пулмала тӑвас, культура революцине вăйсăрлатас, çӗршыва тетрадсем тăратассине аркатас, çапла вара халăха совет влаçĕне кулешми, ăна йӳратми тăвас тĕлĕшпе тунă.

Вышинский пана ыйту çине ответлесе, айăпланакан Иванов хăй Бухаринпа 1937 çул пуçламĕшĕнче йӳлашки хут тĕл пулни çинчен калаç:

— Епӗ Бухарина унчухнехи пек тискер, хăйар пулнине нихăçан та курман. Вăл ман çине сиксе укрĕ, „есĕр хăвăрçă, есĕр мана хисеплеместĕр“, есĕр „массăсене“ майлă пуласшăн, сылтăмсен организацийĕ массăсене хирĕç вăрçăна тухнине сирĕн пĕлмеле, терĕ.

Вышинский. Вăл массăсене хирĕç вăрçашăн пулнă?

Иванов. Çапла. Малала вăл çапла ыйту лартрĕ: сылтăммисенчен уйăрăлса кайăксенсем пур пулсан, совет влаçĕ умĕнче ухăнсе, пирĕн сылтăмсен организацине тăрă шыв çине кăларма пултаракан-сене пĕтĕрес тĕлĕшпе хăйăлăн ӗçлемелле.

Вышинский (Бухарина). Иванов Сӳрçӗр-Кавказа кайнă, есĕр ăна сылтăмсен вăрттăн ӗçлекен ушкăне организацилес тĕлĕшпе ӗçлеме заçанă панă. Тĕрĕс-и?

Бухарин. Тĕрĕс.

Вышинский. Вăрттăн ӗçлекен ушкăн тума-и?

Бухарин. Вăрттăн ӗçлекен ушкăн тума.

Вышинский. Есĕр ăна çак организацине тума май 1928 çулта çăварăн чылай заданисене пурнăçа кĕртме хушшине çирĕплеттĕр-и? Сылтăммисене пухасси çинчен çеç мар, çавăн пекех кулакла восстани тăвакан отрĕадсем организацилесси çинчен сăмах-пынă-и?

Бухарин. Епӗ ку ӗçĕн техникине тĕплĕн пĕлмен.

Вышинский. Епӗ восстани тăвакан отрĕадсене организацилес техника çинчен калаçтăр, восстани тăвасси çинче тăракан сылтăмсен платформи çинчен калаттăр. Есĕр Иванова вăрттăн организаци тума хушнă чухне восстани тăвакан отрĕадсем çинчен калаçу пулнă-и?

Бухарин. Çав вăхăтра пулман, пулма та пултарайман.

Вышинский. Вăрттăн ӗçлекен организацисем мĕн тумала пулнă?

Бухарин. Вăрттăн организацисен партине хирĕç кĕрешме вăй пухас тĕлĕшпе ӗçлемеле пулнă.

Бухарин 1928 çултах Иванова контрревољуцилĕ заданисем панине тĕпчече, Вышинский йӳлташ Бухаринпа Иванова чылай ыйтусем парат.

Вышинский. Айăпланакан Бухарин, есĕр Иванова сирĕн умра сылтăрисен центрĕ лартнă задачă—восстани тăвас ӳхăма организацилесси тăни çинчен каларăр-и?

Бухарин. Вăл çапла анланма пултарна.

Вышинский. Айăпланакан Иванов, есĕр çапла анлантăр-и?

Иванов. Епӗ директивăна ӳççăн илнĕ, унăн шухăшне анланма çăмăл пулнă. Кулаксем совет влаçĕ çине тарăхни çинчен ыйту лартнăччĕ. Епӗр шанма пултарнă социалла сий—кулаксем пулнă. Пирĕн задачă восстанийĕ йĕртсе пырасси пулнă.

Вышинский. Бухарин, есĕр çакна çирĕплететтĕр-и?

Бухарин. Ку тĕрĕс, анчах Иванов йĕнĕпе мар. Епӗ кун çинчен урăх çынна калана. Епӗ кун çинчен Иванова калама пултарайман, мĕншĕн тесен 1932 çулта Иванов Сӳрçӗр Кавказра пулман.

Вышинский. Есĕр Сӳрçӗр Кавказран хăçан тухса кайнă?

Иванов. Сӳрçӗр Кавказран епӗ 1931 çулхи апрелĕн иккĕмĕшĕнче йĕ пĕрремĕшĕнче тухса кайрăм.

Вышинский. Сӳрçӗр Кавказра пулнă вăхăтра Бухаринпа хăçан калаçна есĕр?

Иванов. 1928 çулта.

Вышинский. 1932 çулта повстанчествă çинчен калаçнисем пулнă-и?

Иванов. Пулнă ун пек калаçусем.

Вышинский. Итог тумашкăн ирĕк парăр. Иванов тата есĕр (Бухарин йĕннеле çăварăнса) кăтартса панисем тăрăх пăхсан, пĕрремĕшĕнчен, есĕр повстанчества организацилесси çинчен Ивановпа калаçнă икченне çирĕппĕн палăртнă, тесе шутлама пулать. Çапла-и ку?

Бухарин. Çапла.

Вышинский. Иванов кăтартса парат: троцкиссем, сылтăмла группировăсем тата националисла группăсем хушшинче блок пур иккенне епӗ сиртен пĕлтĕм, тет. Кăна тĕрĕс тесе çирĕплететĕр-и есĕр?

Бухарин. Ăна епӗ тĕрĕс тесе çирĕплететĕп.

Вышинский. Иванов тата иттисем капиталисӑмла çĕршывсемпе иртерĕнĕ калаçусем çинчен пĕлнĕ-и есĕр?

Бухарин. Çапла, вăл чылай кайăрахпа пулнă. Епӗ ăна сылтăмсен центрĕн тулашри политикăлă организацийĕ çинчен каласа патăм, ăна епӗ совет влаçне хирĕç кĕрешес ĕçре вăрçă конъюнктурине усă курма йӳрани çинчен, тата иттинумай йăпаласем çинчен те каларăм.

Вышинский. Ураххла каласан, хăшпĕр йӳтçĕршывсенчи государствăсен пулăшăвĕ çине шанасси çинчен-и?

Бухарин. Çапла, ун пек калама та йӳрат.

Вышинский. Ураххла каласан, ССР Союзне пулас вăрçăра çĕмĕрсе тăкасси çине орийентировкă тытни пулать ĕнтĕ вăл. Çапла-и?

Бухарин. Пĕтĕмĕшпе пĕрле илсе, тепĕр хут калатăп—çапла.

Мартӑн 3-мӗшӗнчи каçхи лару

Айӑпланакан Крестинскине допрос тухи.*)

Председатель Уçрăх. Айăпланакан Крестинскине допрос тума пуçлатпăр.

Вышинский. Крестинскине допрос тăвичченех малтан, айăпланакан Раковскине шӑйтусем пама ирĕк парăр-ха мана.

Председатель Уçрăх. Пожалуйста, **Вышинский.** Айăпланакан Раковский, хăвăр, тунă преступленисемшĕн айăпла тесе йышăнтăр-и есĕр?

Раковский. Йышăнтăм.

Вышинский. Есĕр кунта çăвăн пекех тата Крестинский ответнете итлĕр, вăл, суд шăйтине ответлесе, епĕ троцкист мар, терĕ, суд умĕнчи следствире хăй йышăнна преступленисене туман, терĕ. Епĕ сирĕнтен, СССР Союзенче вăртăн майпа троцкисла ĕçсене туса-пына çынсен ĕçри палла представителе тата руководителе пулса тăнăскерген, çакна шăтасшăн: йулашки вăхăтра Крестинский троцкисла ĕçсем туса пыни çинчен есĕр мĕн пĕлетĕр?

Раковский. Крестинский, вăл хай троцкисӑмран уйăрăлнă тесе ӗнентерес шутпа, 1927 çул вĕçенче Троцкий патне çыру йăтăм, çак çырура епĕ хам троцкисла позицисенчен уйăрална тесе çыртам, терĕ. Крестинскин çак çыруне епĕ пелетеп. Троцкий мана çак çырува вуласа пăхма пачĕ. Унăн çыруне Троцкий мана анчах мар вулатаçынă. Çав çырури шухăша çутатаса пама, манăн пер факт çинчен калаçа пама.

Крестинский çав çырува йăричченех темĕçе ерне малтан, Теп Комитетăн вунпиллĕкемĕш сĕвĕс умĕнчи Пленума пулас умĕн, 1927 çулта Мускава тăварăнна чухне, епĕ Берлинра, йăланхи пекех—полпредставра чăрантăм, унта вăл вăхăтра Крестинский ĕçлетчĕ. Манпа пĕрле Каменев пулчĕ. Вăл Римран пычĕ,—Теп Комитет Пленумне хăйтаччĕ. Унчухне Берлинра епĕ, Каменев тата Крестинский, пурте йĕр шухăшлăнсем, пулас Пленумра оппозицин мĕн тумали çинчен канашлăрăмăр. Крестинский Берлинрах йăлчĕ. Вăл малашне те маневăрсем туса пымала, тесе шухăшлатчĕ.

Вышинский. Ураххла каласан, малашне те икĕпитленмелле, тесе калатчĕ-и?

Раковский. Унчухне вăл сăмаха каламанччĕ.

Вышинский. Шухăшĕ. çавах мар-и?

Раковский. Шухăшĕ çавă.

Çăвăн хыççăн кăштах вăхăт иртсен, епĕ Мускавра пултăм, Троцкий мана Крестинскин çыруне кăтартрĕ. Ку вăл 1927 çулти декабрĕн пуçламĕшĕнче пулчĕ.

Вышинский. Çав çырура мĕн çинчен çырнине есĕр астуса илеттĕр-и?

Раковский. Çырура мĕн-мĕн çынни тĕплĕн аса вăйăмастăп, анчах вăл маневр пулса тăни витĕрех вуланчĕ. Епĕ Крестинскин çыруне вуласа тухрăм та, Троцкине: „Крестинский хăйне таса çын пек кăтартма хатĕрленет“, тесе каларăм. Троцкий те çаплах каларĕ. Кайран вăл чăнах та çавăн пек пулчĕ те. ПСК(б)П Теп Комитечĕ, троцкисла шухăшла полпредсенчен—оппозиции руководителĕсене партирен каларасси çине мĕнле пăхатăр, тесе ыйтсан, Крестинский Теп Комитета çыру йăнă, ку çырура вăл хăйне таса çын пек кăтартма çав малтанхи çыру çинчен асăннă.

Вышинский. Троцкисăмран уйăрăлăм тесе Троцки патне йăнă çырупа ĕнентересшĕн пулнă?

Раковский. Çапла, троцкисăмран уйăрăлăм тесе çав çырупа ĕнентересшĕн пулнă. Крестинский Теп Комитета йăнă çырува хасатесене 1928 çулта пичетлесе кăларăр.

Вышинский. Çапла ĕнтĕ, епĕ: Крестинский 1927 çулта тата ун хыççăнхи вăхăтра троцкист пулнă-и, тесе ыйтни çине есĕр мĕнле ответлетĕр?

Раковский. Çапла, Крестинский троцкист пулнă, троцкисăмран ниçан та уйăрăлман.

Вышинский. Апла-тăк айăпланакан Крестинский ĕнер кунта: епĕ троцкист пулман, 1927 çулти нойабрĕнче троцкист пулман, тесе калаçнине есĕр мĕнле хакластăр?

Раковский. Вăл тĕрĕссине каламаст тесе. Суд ирĕк парсан, епĕ Крестинскинчен хăйĕнчен ыйтатăп.

Председатель Уçрăх. Пожалуйста.

Раковский. (Крестинскине). Николай Николаевич, епĕ ссылкара пулнă чухне есĕ ман пата çыру йăтăн-и?

Крестинский. Çапла, Саратăва кайнă хĕрачăран епĕ çыру парса йăтăм.

Вышинский. Айăпланакан Раковский, 1929 çулта, есĕр Саратăвра, ссылкăра пулнă чухне айăпланакан Крестинский сирĕн пата мĕн çинчен çырнине каласа пама ыйтатăп?

Раковский. Крестинский çав çырура мана—есĕ партийе кайăла кĕр, тесе çырчĕ, паллах ĕнтĕ, троцкисла ĕçсене малала туса пыма партийе кĕр, тесе çырнă.

Вышинский. Çапла ĕнтĕ, есĕр хăвăр ссылкăри троцкист пулнă вăхăтра Крестинский сирĕнне çыхăну тытнине палăртрăр?

Раковский. Çапла, вăл, ытти троцкистсем пекех, май хăлнĕ тăран партийе кĕрсе кайса, троцкисла кадрсене сыхласа хăварасшăн пулнă.

Вышинский. Апла-тăк, вăл сире, тактикăшăн кирлине кура, троцкисла ĕçсемшĕн кирлине кура, партийе кайăла кĕме ӳкĕтленĕ?

Раковский. Епĕ çавăн пек анланатăм.

Вышинский. Айăпланакан Крестинский, айăпланакан Раковский сирĕн çырува тĕрĕс анланнă-и?

Крестинский. Тĕрĕс анланнă.

Вышинский. Епĕ судран çакăн çинчен ыйтатăп. Халĕ, епĕ ыйтни тăрăх, Крестинский патĕнче ухтарнă чухне тупнă документсене тĕрĕслесе тухрĕç. Çав документсен хисепĕнче вăл Троцкий патне 1927 çулти нойабрĕрен 27-мĕшĕнче йăнă çырун ӳкерчĕкĕ пур, вăл çыру çинчен ĕнерхи кун Крестинский каларĕ, Раковский те ун çинчен асăнчĕ. Епĕ çав çырун ӳкерчĕкне Раковскине Крестинскине кăтартма тата вĕсенчен çакна ыйтма ирĕк пама ыйтатăп: Троцкий патне йăнă çав çыру çинчен калаçсе-и вĕсем иккĕшĕ те?

(1927 çулти нойабрĕрен 27-мĕшĕнче çырна çырун ӳкерчĕкне Крестинскине, унтан Раковскине кăтартаççĕ).

Крестинский. Ку çав çыру.

Вышинский. Çыру ӳкерчĕкне айăпланакан Раковскине кăтартма ыйтатăп.

Раковский (çырува вуласа). Çапла, епĕ астуна тăрăх, ку çав çыру.

Вышинский. Раковскине 1928 çулти апрелĕн 8-мĕшĕнче тухнă „Экономическая жизнь“ хаçатран çырăн илнине кăтартма ирĕк ыйтатăп,—унта „Крестинский 1928 çулти мартăн 22-мĕшĕнче йăнă çырупа çырса илнă“, тенĕ. Вăл, Крестинский, Троцкий патне çыру йăнă хыççăн, Теп Комитета йăнă çыру çинчен каласа, çав çыру пирки калана-и?

Раковский. Çапла, çавăн пекех çинчен.

Вышинский. Апла-тăк, фактсене пурне те палăртнă. Айăпланакан Раковский, Крестинский Троцкий патне йăнă çырун çак тĕлне астумастăр-и, — ӳкерчĕкре пур вăл. Крестинский çапла çырат: „Ман шутпа, йулашки çурçулталăк хушшинче оппозицин тактики пит йăнăш, оппозицин тĕллевĕсемшĕн сиенлĕ, калама пулать, трагедиллех тĕрĕс мар пулчĕ.“ Çак сăмахсене вуласан, вĕсем троцкисăма сивлени пулаççĕ, тесе калама пулать-и?

Раковский. Çук. Крестинский троцкисла организацийне тăракан çын пек калат. Вăл ĕçсем çине троцкисла пăхат. Вăл троцкисла организаци, троцкисла тĕллевсен интересĕсемшĕн калат.

Вышинский (Крестинскине). Есĕр ĕнтĕ хăвăр троцкисăмран уйăрăлнă тени çинчен Раковский тĕплен каласа панине итлерĕр. Раковский çавăн пек каласа панине терес тесе шутлатăр-и есĕр?

Крестинский. Вăл каланисем тĕрĕс.

Вышинский. Раковский кунта каланисĕм тĕрĕс пулсан, есĕр малала та суда ултăлама, суд умĕнхи следствире есĕр хăвăр кăтартса панисем тĕрĕссине тума шутлатăр-и?

Крестинский. Суд умĕнхи следствире епĕ хам кăтартса панисем пĕтĕмпех тĕрĕс, тесе йышăнатăп.

Вышинский. Апла пулсан, есĕр ĕнерхи кун калани мĕне пĕлтеретха, ăна суд процессĕнче троцкисла провокаци туни пулаç тесе ĕçç хакламала?

Крестинский. Ĕнерхи кун, айăпланакансем ларакан скамйене курнипе, айăплу актине вуласа панă хыççăн шухăша кайнипе—мигнутлăха пит намăс пек туйăнчĕ, хам сывах мар пирки çав туйăм пушшех те пысрĕ,—çавăнпа епĕ тĕрĕссине калаймарăм, епĕ айăпла, тесе калаймарăм.—Чăн епĕ айăпла, тесе калас выранне, апла çалама шухăшламан çĕртенех,—çук, айăпла мар, тесе каларăм.

Вышинский. Апла çалама шухăшламан çĕртенех-и?

Крестинский. Тĕнчери обществă умĕнче тĕрĕссине калама: епĕ пĕрмайах троцкисла кĕрешсе пыни çинчен калама вăй çитмерĕ.

Епĕ судран манăн çăйăваллине çырса хума ыйтатăп: ман çине хунă пит йăвăр айăпсене пурне те епĕ йышăнатăп, изменă тата предательствăсем тунисемшĕн епĕ пĕтĕмпех ответлă.

Вышинский. Айăпланакан Крестинский, урăх ыйтусем памалли халлĕхе манăн çук.

*) Кăскетнĕ стенограмăпа.

Мартӑн 4-мӗшӗнчи ирхи лару

Айӑпланакан Ходжайева допрос тухи *)

Вышинский. Калăр-ха, айăпланакан Ходжайев, есĕр хăвăра мĕнре айăпла тесе йышăнатăр?

Ходжайев. Манăн революцине хирĕç, рабочисене хресченсен государственне хирĕç, партине хирĕç тунă преступленисем 1920 çултанпа пуçланаççĕ. 1920-мĕш çулта манăн çĕнĕ совет государственăн пуçлăхне,—епĕ Бухарă халăх республикĕ çинчен калатăп,—çав республикăн ĕçтăвакан-асли-влаçĕн пуçлăхне лартăм. Çавăнта ĕçленĕ вăхăтра ĕнтĕ буржуала-националисла организацине хутшăнтăм.

Вышинский. Мĕне пĕлтерет вăл?

Ходжайев. Çава вăл „нацилĕ сăвăл“ тенине пĕлтерет, вăл хайĕн умне Бухарă халăх республикинчен буржуала демократиллĕ республикă—Англире Совет Росçиае хушшинчи буферла государствăна туса хурас задача лартăм. Епĕ çав буржуала-националисла организацине кĕтĕм, тата, çав буржуала-националисла организаци активаллă руководителе пулса, унта хутшăнса ĕçлерĕм, унăн контрреволюцилле, совета хирĕçле ĕçне йĕртсе пытăм. Ку пĕрремĕш тапхăр.

1925-мĕш çулта мана Узбекистан Халăх Комиссарĕсен Совечĕн председателĕ туса хуçĕç. 1928 çултан пуçласа, епĕ ĕлĕкхи Туркестан республикĕнчи националисла çыннăсемпе, кайрантарахна вара, Узбекистанра, Узбекистан компартийĕн руководителĕсенчен пĕринпе, Икрамовпа, епĕ хама вăлăн сойузник тупрăм та, унпа епĕр пĕр чăмăр туса ятăмăр. Çав чăмăр вара Узбекистанра националисла совета хирĕçле ĕçе туса пычĕ.

Йӳлашкинчен, виççĕмĕш тапхăр—1930 çул, епĕ пĕрремĕшне Мускава кайсан, Сойуз Халăх Комиссарĕсен Советĕнче Рыковпа ĕçлепĕн курнăçна хыççăн, тĕрлĕ вăтусемпе каласа, епĕ унпа хамăрăн совета хирĕçле ĕçе пĕрле туса пырасси çинчен калаçса тăтăлтăм.

Вышинский. Урăхла каласан?

Ходжайев. Урăхла каласан, сылтăмрисем йĕртсе пынине, партин руководствине хирĕç, совет государственне хирĕç Узбексен национализла организацине пĕрле кĕрешсе пырасси çинчен калаçса тăтăлтăм. Рыков çук чухнех çапла каларĕ мана: пирĕн ĕç пĕрле пулма пуçласан, сылтăмрисен центрĕ Узбекистана никама пăхăнса тăмала мар тăвасса шанаĕ.

Вышинский. Мĕне пĕлтерет вăл—Узбек республикĕн пăхăнманлăхĕ?

Ходжайев. Кунта пăхăнса тăманлăх тенине Совет Союзĕнчен уйăрăм илсе пăхмала, йĕнпле те пулин урăх—капиталисăмла—çĕршыва пăхăнса тăмала тăвасси çине пăхăнăп пек пăхмала.

Вышинский. Есĕр Рыков çалăнине çапла ăнланнă?

Ходжайев. Çапла, епĕ çавăн пек ăнланнă.

Вышинский. Вăл çав ĕçе мĕнле çăлтавланă?

Ходжайев. Çăлтав пĕрре пулнă—сылтăмрисем те тата епĕр те, националиссем, парти руководствине хирĕç, совет правительствине хирĕç кĕрешне. Сылтăмрисем хăйсен тĕллевĕсене туса ситерчĕç тесен, епĕр хамăр тĕллевсене пурнăçа кĕртес тесен, пирĕн çав руководствăна çĕмĕрмеле пулнă. Çав тĕллевпе епĕр союзсем туса çирĕплетрĕмĕр. Çапла вара тĕллев пĕрре пулса йулнă—совет правительствине сирпĕтсе антарасси, ПСК(б)П тĕпкомĕн руководствине сирпĕтсе антарасси пулнă.

Вышинский. ССР Союзне вăйсăрлатса хавшатасси?

Ходжайев. Çапла, ССР Союзне вăйсăрлатса хавшатасси пулнă.

Бухара националисĕсен заговорла организацине 1920 çулхи революцри хыççăн епĕ ăнсăртран кĕмĕн, мĕншĕн тесен, епĕ националис пулса пăхса ӳссе çитĕнмĕ.

Бухарăри буржуала-националисла организацинчисенчен чылайăшĕсем ун чухнех Англи çине кăтартса пана. Паллах ĕнтĕ, çак националисла ĕтемсем Узбекистан Совет Росçийĕне пăхăнса тăманни, Англи çине шанса тăни ăхалех пулса ирттессине тата Англи вĕсене ырă куçсеммĕн кăна пулăшса тăрас çуккине ун чухнех лайăх протекторатне йышăнма май пур тесе шутланă, çав протекторат тăрăх вара Совет Росçийĕнчен пачах уйăрăлма май пулнă тесе шутланă. Çав задачăна пурнăçа кĕртес тĕллевпе епĕр ун чухне чылай ĕçсем туса пытăмăр.

Епĕр советла партин аппаратĕнчен партин чăн членĕсене, советлăн лайăх çыннисене тăтăшах хĕтĕрсе каларса пытăмăр, çав постсене вара хамăр çынсемпе йышăнса пытăмăр. Çакна валăçи епĕр хамăрăн кадрсене, чи малтан буржуази çамрăкĕсенчен хатĕрлесе пытăмăр, вĕсене совет шкулĕсенче вĕрентмерĕмĕр, пуринчен ытла йӳтçĕршывсене—Германине, Турине вĕрентмĕ вăтăмăр.

Çакăнпа пĕрлех епĕр тата хĕçпăналла вăйсене организацилес тĕлĕшпе пысăк ĕç туса пытăмăр, мĕншĕн тесен çарта пирĕн хыççăн пыракансем сахал пулна. Епĕр çавăрăн хĕçпăналла вăйсене пуринчен ытла милици йĕвĕрлĕе туса формăларăмăр. Епĕр басмачествăна уçă курма тăрăнна, çав вăхăт телне басмачсем Бухарă территорине курăнкала пуçланă та ĕнтĕ. Епĕр басмачсен çене кадрĕсене тума тăрăшрăмăр.

Малашне, 1924—25-мĕш çулсенче Вăтам Азири Совет республикĕсене нацилĕ территори йĕнчен уйăрса пăйлас мăшăру лартсан, епĕ çавна хирĕç пултăм. Анчах панисене уйăрса пăйласшине хирĕç ӳççăн тăнă пулсан, епĕ хам ӳçă тăшман пулнине пĕлтерне пулăттăм, епĕ ун пек-тума шутламарăм. Ак мĕншĕн епĕ нацисене пĕр-пĕринчен территорисене уйăрасшăн тăнă пек пулса Узбек Совет государствин пуçлăхĕ пулса тăтăм.

Вышинский. Çапла ĕнтĕ, майлаштартăр?

Ходжайев. Май килтертĕмĕр, икĕпитлентĕмĕр.

Узбек парторганизацинче „группа 18“ текен ушкăн пурри паллă пулнă. Çав ушкăна организацилекенни епĕ пулнă. Узбекистанри халăхсен чухăн-сийĕсене тӳпе тарăх çĕр касса парас шутпа çĕр реформине туса иртерсен, çав вăхăтра кулаксен-байсен сийĕ самăйах вăйланчĕ. Кунсăр пуçне, Узбекистанри ответлă работниксен пĕр пайĕ çав реформăна килĕшмен пулнă. Епĕ вĕсен килĕшменлĕхĕне усă курса Узбек нацианалисĕсен ушкăнне туса йĕркеле тытăнтăм.

Вышинский. Ку хăш çулта?

Ходжайев. Ку вăл 1925-мĕш çул варринче. Епĕр хамăрăн ĕçри ун чухне Узбекистан компартинруководителĕсенчен пĕрин çине—Икрамов çине шанна, мĕншĕн тесен, епĕр вăл 1918-мĕшĕне 20-мĕш çулсенче, хăй çамрăк çын пулнă вăхăтра, Туркменистанри буржуала-националисла организацисенче хутшăнса ĕçлеме пĕлнĕ.

Вышинский. Мĕнле организаци-сенче?

Ходжайев. Ку вăл пантӳркла организаци пулнă. Ăна Рыскулов йĕртсе пынă. Анчах та сĕçера пире çапса хӳрĕç. Çакăн хыççăн епĕр тата тарăнрах пытанса ĕçлеме шут тытрăмăр, епĕр йăнашпăмăр, тĕрĕс мар турăмăр, епĕр партин лини тăрăх ĕçлесе пыма пулатпăр, тесе хăйăлăни патăмăр.

Вышинский. Иккĕмĕш хут майлаштартăр, маневăр турăр?

Ходжайев. Иккĕмĕш хут икĕпитлентĕмĕр. 1925—1928-мĕш çулсем-хушшинче практикăла ĕç пĕнĕпе Икрамовпа сывхартăм. Икрамов Тĕлкомра ĕçленĕ, епĕ—Халăх Комиссарĕсен Советĕнче. Унпа сывхăнса ĕçлени мана Икрамовăн хăйĕн националисла ушкăн пуррине пĕлме май пачĕ. Вăл ушкăн пачĕ „Милли истиклял“, урăхла каласан, „нацилĕ пăхăнманлăх“ тенине пĕлтерет. Епĕр унпа пĕрлешпĕ, кăна мар, тата хамăр ĕçе пĕрле туса пыма пуçларăмăр.

Вышинский (Икрамова). Айăпланакан Икрамов, 1928-мĕш çулта есĕр вăртăнла националисла организацин членĕ пулна-и?

Икрамов. Пулнă.

Вышинский. Вăл организаци „Милли истиклял“ ятлă пулнă?

Икрамов. Çапла Бухарин хĕсненипе тата Антипов тӳрĕмĕн йĕртсе пынипе епĕр икĕ националисла организацин ĕçне пĕрлештертĕмĕр.

Ходжайев. Епĕ хам катартса панассин пысăк пайĕ çине куçатăп, вăл ĕçсем 1928-мĕш çул тĕлне, урăхла каласан, пĕрремĕш пăтителĕкĕ планне туса тĕрĕслеме тата хатĕрлеме тытăннă вăхăта тивеççĕ. Епĕ пĕлместĕп, суда паллă-ши: буржуала-националисем, уйрăмах Вăтам Азире, çакăн пек теори пулнă: хăй тăр пĕччен тытăнса тараканах хуçалăх организацилемелле, урăхла каласан, республика хуçалăхне Сойузри ытти республикăсенчен уйăрăлмелле, республика хуçалăхне Сойузри ытти республикăсенчен уйăрăлмелле, вĕсене пăхăнса тăмасăр аталанса пыракан хуçалăх тумала пулнă. Ак ĕнтĕ, çак теорине епĕр пурнăçа кĕртнĕ, тепĕр майла каласан, епĕр пĕрремĕш пăтителĕкĕ планне турăмăр, вăл Сойузри правительствăн катартăвĕсене хирĕç пыракан тата нацианалиссен катартăвĕсемне килешӳлĕн тунă пăтителĕкĕ пулнă. Епĕр хуçалăх планне, хуçалăхран

*) Кăскетнĕ стенограмăпа.

(Йӳлашки 4-мӗш страницӑра).

Совета хирĕçле „сылтăмла-троцкисла блок“ процесĕ

Мартăн 4-мĕшĕнчи ирхи лару

Айăпланакан Ходжайева допрос туни

(Йулашки. Пуçламăшĕ 3-мĕш страницăра)

сахалтарах çĕр мамăкĕ туса илес тĕллевпе турăмăр.

Ку плана Мускавра пăхса тухнă пулнă. Сталин пуçарнине çĕр мамăк акса-тăвас программăна çĕнĕрен пăхса тухма шăтну хăртнă. Ака ентĕ, ПСК(б)П Тĕнкомĕн тата правительствăн çак çĕнĕрен катартса панине çĕмĕрех шутна, çĕр мамăкĕ памала мар тăвас тесе, епĕр çĕнĕ илле, вĕрçĕ хăвартăн план, ПСК(б)П Тĕнкомĕне правительствă катартса панинчен чылай пысаклатса турăмăр. Епĕр мăнкуçтурă теорине, урăхла калаçан, йăлхуçалăхĕне пĕр куçтурă кана, пуç пулса тăракан куçтурана çĕр мамăкĕ кана акмала тесен, теорине пурнăçа кĕртсе пытăмăр. Çакна тăвас тесен пусуçаварăнăшĕне çĕмĕрмелеç, аркатмала пулнă, çаранлăхсене, урăхла калаçан, çĕлевера; кураçмене пĕтересе çартмала, искусственăл шăваракпа тăпра çинчен тулăна, урăпа кана мар, тата çакăнпек куçтурăна та—риса та хĕссĕ калармала пулна. Çапла туни хăйăха пысăкăн тăрăхтармала тапассине пĕлтерĕ, мĕншĕн тесен, епĕр ĕç çакăн пек пулаç тесе шутлана: плана—Мускавра туй, епĕр Мускав приказчикĕсем кана пулса тăратăр, епĕр Мускав пана кăтартусене пурнăçа кĕртсе пыраттăр—унпа „килĕшместĕр? акă Мускав сине жалабă парăр“. Çавăн пек задача епĕр çартрăмăр.

Епĕр çапла планлăрăмăр: калăпăр, Ферганра—çĕр мамăкĕ тĕлĕнпе Совет Союзĕн тĕп база пулса тăракан вырăна, Бухарара—ун чухне вăл иккĕмĕш база пулнă, çĕр мамăкĕ акса тăвасси 96—98' процента çитрĕ. Хресченĕн вунă гектар çĕр пур пулсан, унăн 8 гектăрĕ 9 гектар чухлĕ çĕр мамăкĕ акмала. Хăварах пĕлетĕр, ытти куçтурăсене акма пĕр гектар çĕр кăна йулсан, вара ун пек хуçалăх пĕтсе пыма пуçлаç.

Çакна пирĕн организаци, епĕ йĕртсе пынине, Икрамов йĕртсе пынине, пĕлсе тăрсах, йăрăлех туна.

Вышинский. Айăпланакан Икрамов, çакăн пек анлантарса панисем тĕлĕпше есĕр мĕн калама пултаратăр?

Икрамов. Епĕ вĕсене йăлтах çирĕплететĕп. Епĕ тата ун çумне çĕнĕрен хушас тетĕп. Ку ĕçре пирĕн соцзыниксем (каласса татăлни пулман, анчах ним шарласа тăмасăрах килĕшнĕ) троцкисем пулнă.

Председатель Уçрих. Айăпланакан Ходжайев, малала каласа парăр.

Ходжайев. Виççĕмĕш танăхăр çине куçатăп. Епĕ пуçламĕшĕнче калаçа патăм, 1930-мĕш çултан пуç лаçа есĕ сылтăмăрсемпе, вĕсенчен пĕринпе—Рыковпа сыхăнтăм.

Ку вăл 1930-мĕш çулта, пĕрремĕхине официалă ĕçсем тăрăх вышăнуну туна вăхăтра пулнă.

Епĕр хамăр ĕçĕн меточĕсем тĕлĕпше калаçса татăлтăмăр. Малтанлăха Рыков мана çакăн пек кăтартусем панă: пĕрремĕшĕнчен, сăтăрла ĕç, пурнăчĕн ытла ана йăлхуçалăхĕнче туса пымала. Иккĕмĕш—пĕрлештерме май пур оппозицине ушкăнсене тата вăйсене, мĕнлисем тупăнаççĕ, пурне те пĕрлештермелех те, вара сăтăрла ĕçе, провокацине ĕç меточĕсене активлатса, çав вăйсене ПСК(б) Партин руководствине хирĕç йăнăлă.

Рыков кăтартăк панине пурнăçа кĕртсе пăрахас шутпа епĕр çав сăтăрла ĕçе туса пыма тытăнтăмăр.

1933 çулта Узбекистана Бухарин пычĕ. Икрамов сăмахăсенчен епĕ Бухарина Икрамов мĕн çинчен калаçнине пĕлетĕп тата Бухарин пирĕн национализма организацине мĕнле кăтартусем парса хаварнине те пĕлетĕп.

1934-мĕш çулта Узбекистана Антипов пычĕ. Антипов мана тăрă мĕнех сăтăрла ĕçе, диверçине ĕçе активлатма кăтартусем панă.

1936-мĕш çулта Ташкента Бухарин пычĕ. Ку вăл 1936 çулхи август уйăхĕнче пулна. Бухарин манран сылтăмăрсен центрĕ пана кăтартусене епĕр мĕнле пурнăçа кĕртсе пыни çинчен ыйтса пĕлчĕ. Епĕ ана сăтăрла ĕçен пысак пландисем çинчен каласа патăм. Анчах та манăн информаци Бухаринăн сителенкĕ пулмарĕ. Епĕр сăтăрла ĕçе тата совета хирĕçле ĕçе паян туса пынишĕн мар вăл кăмăлăр пулчĕ, Бухарин çакăн пирки камăлăр пулна: пĕрремĕшĕнчен, ку вăхăта повстанчески кадрсем çук пулна, иккĕмĕшĕнчен туса йĕркелене террорла ушкăнсем çук пулнă, виççĕмĕшĕнчен епĕр тата ун чухне Англипе сыхăнман пулнă. Çак виçĕ йăнала Бухарина тарахтарчĕ.

Бухарин çапла каласа пачĕ: фашиспа Германипе килĕшӳ тума пур, тата Японпине килĕшӳ тума палăртса хунă пур. Анчах, сăмах Вăтам Азири республикăсем çинчен шырăп пулсан, ун çывăх та чи хăватлă çĕршыв вăл—Англи пулса тăрать. Унпа калаçса татăлмала та. Епĕр, сылтăмирсем, хамăр йĕнчен çав ĕçе хутшăнăнăр, анчах есĕр чикĕрей çывăх тăратăр, çирĕн хăвăрăн унпа сыхăну тумала,—терĕ.

Вышинский. Мĕнле чикĕрен сывăх?

Ходжайев. Афганистанпа. Унта Англи представителĕ пур. Бухарин çапла каларĕ: сăмах капиталисăмла çĕршывсенчен пулăшу кĕтесси çинчен шырăп пулсан, пирĕн, сылтăмирсен, çирĕн те çаплах, вăлаçа илес, ĕçре—хăвăра никама пăхăнса тăмала мар тăвас ĕçре, мĕн те пулин памала пулаç пулать, мĕн те пулин памала пулаç.

Вышинский. Мĕн памала? Мĕн пама пулмала?

Ходжайев. Çакă: вăл—Англи протектораченне йышăнмала тенине пĕлтерет, ку вăл минимум. Епĕ экономикала йăналаçем çинчен калаçнă та, мĕншĕн тесен вĕсем ăхалех палăл. Узбекистан—пилĕк мĕлйунăл халăхпа икĕ калама çук пысăк государствăсем хушшинче; пĕр ĕнчен—Совет Союзĕ, тепĕр ĕнчен—Англи хушшинче тăрса никама пăхăнса тăман государствă пулма пултарайманăст. Хăш çынран хĕрринче тулсан çынçăнас пулаç. Пĕр çыран хĕрринчен тухса кайсан, тепĕр çыран хĕррине пырса перĕ-тĕкĕнĕ. Бухарин капиталисăм стабинизацийĕ çинчен каларĕ, тата çав ĕçре фашисăм, уйрăмах нимĕç фашисăмĕ пысăк вырăн йышăнни çинчен каларĕ.

Вышинский. Фашисăма мухтарĕ?

Ходжайев. Епĕ ăна фашисăмпа мухтаса ырланă пек анланатăп. Вăл çапла каларĕ: фашисла Германи хаçлăх вăхăтра Германине Европă гегемонĕ тăвас тĕлĕпше ĕçлет, çав ĕçе тумали метод Германишĕн пĕтĕм Европăна фашисларта ситересси пулаç, çав май Азири пысăк государствăсене, сăмахран, Японине, пĕр-пĕринпе килĕшӳ тума хатĕрленеççĕ, паллах, ССР Союзне хирĕç кĕрешме фашисла Германине Японии иккĕшĕ пĕрле килĕшӳ тăвĕç,—тесе пĕлтерчĕ. Çакăнтан вăл çапла вывод турĕ: пирĕн задачă хамăрăн контрревоăнăшĕе вăйсене активлатмасси пулаç. Икрамов ун чухне Ташкентра çукчĕ. Икрамов килсен, епĕ ăна Бухаринпа калаçни çинчен пĕлтертĕм, мĕншĕн тесен епĕ Бухарина хам та тата Икрамов йăнăпе те епĕр вăл кăтартса панисене пурнăçа кĕртме пулни çинчен шантартăм, вĕсене епĕр пурнăçа кĕртме тытăнтăмăр та.

Халĕ ентĕ хамăн конкретлă сăтăрла ĕç çине куçатăп.

Йăлхуçалăхĕне пирĕн сăтăрла ĕç пусуçаварăнăшĕсене пăтраштарасси пулнă. Епĕр ана пĕрремĕшне иккĕмĕш пăтителĕкăсем хушшинче пурнăçа кĕртрĕмĕр. Пирĕн задача—вăрлăх хатĕрлес ĕçе арпаштарса йăрасси пулнă. Ку задăчăна епĕр пурнăçа кĕртрĕмĕр. Пирĕн задача администраци йĕнĕпе, перегибсем тупине хресченсене—çарăхтарасси пулнă.

Унтан пире вылăх-чĕрлĕх хисеппе сахалтатас тĕлĕшпе самайах сийĕн кӳме май пулчĕ. Пĕр конкретла примĕр ĕç илсе кăтартас тетĕп. 1936 çул хушшинче, партипе правительствăн решенийĕ тăрăх, колхозниксене пирĕн парусем, çурăксем тата ытти вылăхсене те пурĕ 130 пин пус памалаччĕ. Епĕр вĕсене пĕр çул хушшинче парса тухрăмăр. Анчах 1936 çулăн иккĕмĕш çурçулăхĕнче тата 1937 çулăн пĕрремĕш çурçулăхĕнче вылăхсене шута илсе пăхсан, çака курăнчĕ: çав 130 пин пус вылăхран куç умĕнче 30—40 пин йăхăн ĕç тăрса йулнă. Епĕ çамрăк вылăхсем тĕлĕпше калатăп. Ытти сăмах çинчен, çав вылăхсенчен пĕр пайĕ хресченсене пачах та тивмен. Мĕншĕн тесен пирĕн районсенче тата округ енче ĕçлекенсем çав пăрусемпе сурăхсене хăйсем валеçе илнĕ, кайран вĕсене пусса çинĕ тата сутнă. Иккĕмĕшĕнчен, колхозсене самрăк вылăхсене сыхăма усрас ĕçе кирлĕ пек туман пулнă. Пурăнăн туса илес йĕнене епĕр çакăн пек сăтăрла ĕçсем туса пытăмăр: 1928-мĕш çулта пирĕн 7—8 пин тонна йăхăн чĕр пурçăн пулнă пулсан, хаçлăхи вăхăтра 10—12 пин тонна пур. Анчах та, Узбекистан, лайăх шутласа пăхнă тăрăх, 22—23 пин тонна йăхăн пурçăн пама пултарать. Пĕр ĕçе туман пулсан, çав хисепне илме май пулнă. Йăлхуçалăхне механизацилени, урăхла каласан, тракторсем, машинăсем кĕртни суда палăлă ĕнтĕ, анчах пирĕн çĕр участкисем чысăкăс мар, чавса пĕтернĕ — участкăсене шăварма каналсем тунă. Узбекистана кашни канал хĕррине пурçăн хурчĕ тăранса пурăнмали йăваç лартса тухнă. Çапла вара, епĕр, йăлхуçалăхне механизацилеме май çук, йăлхуçалăхне, ăçта пысăкрах çĕр участки çук çĕртĕ; трактор кĕртме йурамасăт, апла усăла пулмасăт, вăл сиенлĕ пулаç тесе, механизаци сăлтавĕне епĕр пурçăн хурчĕ çимĕç илсе тăракан йăваçсене вунă процента çити касса тăкрăмăр, çапла тунипе епĕр пурçăн базине пĕтерсе хутăмăр. Пурçăн йăваççисене касма чаракан етемсене епĕр: „есĕ механизацине хирĕç, есĕ парти политикине хирĕç?. Апла пулсан, есĕ оппортунис, сана пĕсĕртмелех“, тесе пĕсĕртрĕмĕр.

Епĕ ăслерçи çинчен каламасăтăп та, вăл çĕр мамăкĕне пĕрле пырăт тата пусуçаварăнăшĕнче тĕп куçтурăсенчен пĕри пулса тăрать. Ăслерçисем хăйăлтах сăтăрла пĕтерĕç лартрăмăр. Ана йăлашки икĕ çул хушшинче кана ПСК(б)П Тĕнкомĕ тĕрĕмĕн хĕснипе акма пуçланă. Йăлашки вăхăтра епĕр кашни ернерех Сталин алă пусна: „Мĕншĕн ăслерçи йăлса пырать? Ана мĕншĕн ăçмастăр?“ текен телеграммăсем илтĕмĕр. Çапла хĕснипе кана епĕр ăслерçи тĕлĕшпе ĕçе тĕрлетме тытăнтăмăр.

Епĕ йăлхуçалăх йĕнĕпе тунă мтти сăтăрла ĕçсем çинчен каламастăп та.

Епĕ тата ирригаци йĕнĕпе тунă икĕ диверçилĕ акт çинчен калама манинă. Пĕрремĕш акт вăл—Раватхадже патĕнчи пĕве тĕлĕшĕпе. Ана совет власĕ пĕвелесе панă, вăл Зерабшан йăтлă йăхăншыван хирсене шăварма шыв парса тăрать. 1936 çул ăçланмĕшĕнче çав пĕвене çĕмĕрсе тата пăсас шутпа пирĕн организацин членĕ Халбатыров диверçине акт тума хатĕрленчĕ. Анчах та унăн çав ĕçе тăвасси пулмарĕ, мĕншĕн тесĕн Шалти ĕçсен Халăх Комиссариачĕн органĕсем ана хăйне те тата ăна пулăшакансене те çинĕнчех тытса арĕслерĕç.

Çавăн йĕнĕрлех тепĕр диверçипе акта Ферганра пысăк пăве çинче, Ферган хирĕсене çуррине йăхăн шăварса тăракан пĕве çинче тума хатĕрленĕ. Анчах ăна та пĕтĕмĕшпех пурнăçа кĕртесси пулаймарĕ, палăлах пулаç, Узбек шывхозĕн начальникĕ пулса ĕçлекен, пирĕн организацин членĕ Рахманов ку акта каштах пурнăçа кĕртнĕ.

Промышленнăç çинчен калас пулсан, мана Чирчикгройра сăтăрлă ĕç туни палăлă пулса тăрать. Строителĕсем начальникĕ пулса Розит ĕçленĕ. Вăл ĕлĕк те халĕ те сылтăмирсен шутĕнче пулнă. Розит унта сăтăрла ĕç туса пыни мана та; Икрамова та тата пирĕн организацин ытти членĕсене те палăлă пулнă.

Иккĕмĕш вăл—Кувасайскри гидроелектростанци—пысăк елек тростанци, ăна Ферган патĕнче тăвассĕ. Вăл 48—50 пин киловаттăлă пулмала тата вăл Ферганри пĕтĕм промышленнăçа электроенерги парса тăмала. Çав электростанцин строителĕсем пиртĕ вăрама тăсăлчĕ. Çакă ахаль пулман.

Çакăн пек сăтăрла актсене Бухарăра, Самарканда тата ытти вырăнсенче те чылай туса пынă.

Вышинский. Кӳкĕрт рудникĕ сем тата?

Ходжайев. Кӳкĕрт рудникĕ хăй тĕлĕн мар, пушар пулнине мар стройран тухнă; вăл çакăншăн стройран тухнă: унта троцкис Невский, ăна унта Пăатаков йăнă пулнă, пушар тунă тата тĕрлĕ газемпе рудникне ишĕлтерсе антарнă. Невскине сийĕнчех арĕслемелех пулнă. Ана арĕслес вырăнне епĕр Мускавпа пĕр-пĕринне çырусем çырса йăрса хăтлантăмăр, кам та пулин унăн хутне кĕркен пулĕ, тесе шантăмăр. Анчах пурăна ăна Невскине пур пĕрех арĕслерĕç.

Ытти кăтартусене пурнăçа кĕртсе пырас тĕлĕпше—Узбекистанра повстанчески ушкăнсем тавасси çинчен, епĕр çав ĕçе тĕрĕмĕнех хамăр организацилеме хăрарăмăр, мĕншĕн тесен çак ĕçе тĕрех шăршăласа пăхма пултарнă пулĕччĕç. Çавăн пирки те Икрамовпа канаплана хыçсăн, епĕр унпа пĕрле çакăнсем секретарĕсен составĕнче тата ĕçтăвкомсенче ĕçлекен çынсăра майлă етемсене, вĕсем повстанчествăй ушкăнĕсене массăлăн туса пыма пултаракан чăмăр организацилеме хатĕрленчĕр тесе, епĕр вĕсене сăмах вĕççĕн кăтартусем патăмăр.

Тепĕр кăтарту вăл амнистине ирĕке кăларна басмасченчен, 1922—23 çулсенчех парăннăскерсенчен, кишлаксемпе йăлсенче ушкăн туса хатĕрлесси çинчен пулнă. Çавăн пек пулнă кăтартусем. Вырăнсенче çак ĕçе туса пынă, урăхла каласан, çынсене хăйсем тавра йăваççарнă, çав ушкăнсем пулса пынă. Террорла ушкăнсем тĕлĕпше илсен, ун çинчен епĕ икĕ çынна каласа панисĕр пуçне, урăх никама та пĕлтермен. Епĕ хам пĕлнĕ, Икрамов пĕлнĕ тата тепĕр Шермухамедов тенĕскер пĕлнĕ, ăна епĕ, Икрамовна каласа татăлса, çав террорла ушкăнсене организацилессине тума хушрăм.

Йăлашкинчен, ку йăлашки пункт, вăл—Англипе сыхăнасси тĕлĕпше. Епĕ хам тăр пĕччен Англипе сыхăну тума пултарайман. Ăна тума мĕнле те пулин урăх майсем шырамала пулнă. Ун пек етемсене епĕ Таджикистанра туйма пултарнă.

Вышинский. Басмачсем урла?

Ходжайев. Курбашсем урла, урăхла калаçан, басмачсен началăхĕсем урлă. Курбаш вăл басмачсен чăн началăхĕнĕ пулсан, англичансемпе сыхăнмасăр тăма пултараймасăт, мĕншĕн тесен, басмачсене англичансем хутшăннине организацилеме.

Вышинский. Калăр-ха, хăвăр пурнăçу тăрăх мĕнле общественăла сиплес шутланатăр?

Ходжайев. Епĕ кунпа семйинчен.

Вышинский. Аçу кам пулнă?

Ходжайев. Сутă тăвакан?

Вышинский. Пысăкки. печĕкки?

Ходжайев. Пысăкки. Каракулĕне сутă тунă, 1912 çулта вилнĕ.

Вышинский. Есĕр хăвăрăн ирттернĕ пурнăçу йĕнĕпе буржуала етемсемпе сыхăну тытнă-и?

Ходжайев. Çапла.

Вышинский. Есĕр Узбекистанра сăтăрла ĕçе йĕртсе пыма пуçласан, каракулĕ текен выльăхсене ĕрчетес ĕç йĕнĕпе сăтăрла ĕç туса пыма тӳр килчĕ-и?

Ходжайев. Çапла.

Вышинский. Революциччен мĕнле организацинче тăнă есĕр?

Ходжайев. Епĕ тăна организацин вăл—Бухарă либералĕсен партийĕ, конституцилĕ-монарх ипле партипе пулаç.

Вышинский Кадетла?

Ходжайев. Çапла. 1917-мĕш çулта, епĕ çав партирен пăрăнна хыçăн, ентĕ епĕ урăх партине организацилекенсен шутĕнче—çамрăк-бухарă партийĕ тес: йат пана партине организацилекенсен шутĕнче пултăм. Вăл партин программине епĕр 1917 çулта пичетлесе кăлартăмăр. Хамăр умма епĕр Бухарă республикине буржуала-националиста аталанса пымала задача лартрăмăр. Епĕ çав партинче тăтăм.

Вышинский. Кайран каллех национализмсене пĕрлешĕр?

Ходжайев. Кайран, епĕ власъпусе пуçа тăрсан, епĕ каллех националиссем сумне хутшăнтăм.

Вышинский. Çав вăхăтран вара вăл линийе тытса пыма?

Ходжайев. Çавăнтан вара çав линийе тытса пытăм.

Вышинский. Сире Бухарин пулăшнă?

Ходжайев. Епĕ çавăн çинчен калатăп та.

Вышинский. Абид Саидова вĕлерни çинчен мĕн паллă сире?

Ходжайев. Ун çинчен епĕ 1931 çулта илтрĕм.

Вышинский. Мĕншĕн вĕлернĕ пулнă ана?

Ходжайев. „Милли истиклял“ текен националиссла организаци йышăннипе ăна хăйĕн пичĕшĕ вĕлерĕç...

Вышинский. Унта кам хутшăнна?

Ходжайев. Унта Икрамов хутшăнна.

Вышинский. Айăпланакан Икрамов, Абид Саидова вĕлернĕ факт пулнă-и?

Икрамов. Ун пек факт пулнă.

Вышинский. Абид Саидова мĕншĕн вĕлернĕ пулнă?

Икрамов. Буржуала-националиссене тăрă шыв çине кăларса палăртнăшăн.

Вышинский. Абид Саидова вĕлернине çирĕн етем текенни пулнă?

Икрамов. Çапла.

Вышинский. Апла пулсан, Абид Саидова Бату вĕлерне—сирĕн етем вĕлернĕ?

Икрамов. Çапла.

Процесс дневникĕ

Мартăн 7-мĕшĕнчи ирхи лару

ССРС Верховнăй Судĕн Çар Коллегийĕ ирхи ларувĕнче айăпланакан Бухарина малала допрос тăвассĕ.

Бухарин малтанхи пекех паркалаçлă, государствăна ĕнчен айăпланаканĕ паракан ыйтусем çине тӳрĕ-тĕрĕс ответлессинчен, çивчĕ вырăнсенчен парăнса кайăт, минутсеренех вăрăм айăлтарнурăлă сăмахсем калаç.

Анчах прокурор йăнăлă бандитăн преступленийĕсене пĕрин хыçăн тепĕрне тăрă шыв çине каларса пырать, вара Бухарин, ыйтусемпе хĕстернĕскер, хăй туна хăрушăла ирсĕр усал ĕçсене чылайăшне йышăнать.

Бухарина туна допрос çирĕплетсе пана тĕп итог вăл çака: Бухарин „сылтăмла-троцкисла блокăн“ активлă руководителĕ пулнă, шпионаж, диверсипе, сăтăрлă ĕçсем тăвассине тӳрĕмех хăй организацилесе ыраканĕ пулнă.

Бухарин—кулакла восстанисен организаторĕ, ку тĕлĕшпе вăл тӳрĕмех ĕçленĕ. Çав ĕçе тума вăл хăйĕн подручнăйне Слепкова, контрревоăнăшĕе ĕçсĕн квалификацилĕ мастăрне, Çурçĕрти Кавказа ăна. Çав ĕçе тума вăл ирсĕр Иваковенкона Çĕпĕре йăнă, Бухарин кăтартурĕ тăрăх, Слепков Пиковаров урлă контрревоăнăшĕе казак союзĕн пуçлăхĕсемпе сыхăннă, вĕсем урлă вара йытăçăршыва тарса кайнă, шургвардейца-казаксен ушкăнĕсемпе сыхăннă.

Бухаринăн подручнăйĕ шпион Карахан совета хирĕçле заговорщикĕсене пулăшу парасси çинчен нимĕç фашисĕсемпе калаçусем иртернĕ. Бухарин унăн çав пусарунеле ырлана. Çак Бухарин ентĕ, епĕ руководства „проблематикине“ çеç ĕçленĕ текенскер, совет çĕршывĕпе сутă тунă, фашисла пулăшуçăн нимĕçсене совет Украинине пама пулнă.

Белоруссири национал-фашисла организаци урлă „сылтăмла-троцкисла блок“ тата унăн руководителĕ Бухарин Поļша разведкине. Поļшăн генеральнăй штабĕне сыхăнаççĕ. Бухаринпа Рыков сунаçем-айĕнче Шарангович, Голодед, Червйаков пек чи хăйăр та усăллă шпионсем хăйсен ирсĕр ĕçне тăваççĕ. Бухарин, Рыков вĕсен ĕçĕсене йĕртсе пыраççĕ, Поļша разведкин заданисене пурнăçа кĕртеççĕ. Совет Союзĕн хĕвеланăçĕнчи форпосчен обороначĕ тĕрекне—Белорусь ССР-ĕн тĕрекне çĕмĕрме тăрăшаççĕ. Айăпланакан хăй йышăнна тăрăх, вĕсемне паналла Поļша хушшинчи сыхăну тĕлĕнмелех тарăна кĕрсе кайнă: „сылтăмла-троцкисла блокри“ заговорщикĕсем Белоруссири ответла выраннсене çĕнĕ сыхăсем лартаççи çинчи Поļшăн... разведкине килештереççĕ. Блока пулăшу панăшăн Бухарина унăн сывăх йыттисем, хăйсем власа алăла илес-мĕн пулаçан, Поļша паненсене совет Белоруссине пама пулаççĕ.

Совет власне хирĕç кĕрешес ĕç интересĕсеммĕн пĕтĕм контрревоăнăшĕе вăйсемпе пĕрлешесси—ак çак пулăт ĕнтĕ Бухарин пуçăа кĕртсе пыракан сулăр. Вăл Семенов есаул урлă, Совет Союзĕнче çĕмĕрсе такăна есерла партин йулашкисемпе, йуть çĕршывĕн есерçисемпе сыхăнатăр. Есерсем блока пурнăçу йĕнĕпе буржуала етемсемпе сыхăну тытнă-и?

Ходжайев. Çапла.

Вышинский. Есĕр Узбекистанра сăтăрла ĕçе йĕртсе пыма пуçласан, каракулĕ текен выльăхсене ĕрчетес ĕç туса пыма тӳр килчĕ-и?

Ходжайев. Çапла.

Вышинский. Революциччен мĕнле организацинче тăнă есĕр?

Ходжайев. Епĕ тăна организацин вăл—Бухарă либералĕсен партийĕ, конституцилĕ-монарх ипле парти пулаç.

Вышинский Кадетла?

Ходжайев. Çапла. 1917-мĕш çулта, епĕ çав партирен пăрăнна хыçăн, ентĕ епĕ урăх партине организацилекенсен шутĕнче—çамрăк-бухарă партийĕ тес: йат пана партине организацилекенсен шутĕнче пултăм. Вăл партин программине епĕр 1917 çулта пичетлесе кăлартăмăр. Хамăр умма епĕр Бухарă республикине буржуала-националиста аталанса пымала задача лартрăмăр. Епĕ çав партинче тăтăм.

Вышинский. Кайран каллех национализмсене пĕрлешĕр?

Ходжайев. Кайран, епĕ власъпусе пуçа тăрсан, епĕ каллех националиссем сумне хутшăнтăм.

Вышинский. Çав вăхăтран вара вăл линийе тытса пыма?

Ходжайев. Çавăнтан вара çав линийе тытса пытăм.

Ирхи лару иĕçĕнче Вышинский йулташ Белостоцкий тухтăр каласа панине—сылтăмла-троцкисла бандă Максим Горькине тискерĕн вĕлернин хăшпĕр обстоятелствисем çинчен каласа панине вуласа парать, вăл каласа панине ĕç сумне пĕрлештерме шутать. Вышинский йулташ М. Й. Белостоцкий тухтăра свидетел пулма чĕнсе илесси çинчен, ăслăлăхан тава тивĕçле деятеле Н. А. Шершавский профессора, ăслăлăхан тава тивĕçле деятеле Д. А. Бурмин профессора, В. Н. Виноградов профессора тата медицинăй ăслăлăхĕсен докторне В. Д. Зипалова медицинăй експерчĕсем пулма чĕнсе илесси çинчен сут умĕнче шутать.

Суд прокурор ыйтăнне йышăнмала тăвать. Çакăнпа вара ирхи лару пĕтет.

(ТАСС).

—•ООО•—

Лайăх ĕçлекен акушеркă

ТУРХАН. Шурут болъницинче ĕçлекен Й. Герасимова акушеркă хăй ĕçне йуратать. Болъницăна пыма пултарайман хĕрарăмсем патне килесене сӳрет. Вăл ĕçлеме киличчен çĕр болъницăна ача çуратма уйăхра тата 4—5 хĕрарăм ĕç пынă пулсан, халĕ кашни уйăхрах 20—25 хĕрарăм пыраççĕ.

В. Иванов.

—o—

ХРОНИКĂ

— Пĕтĕм Российă Тепĕстăвкомĕ И. Г. **Кабанов** йулташа тата И. А. **Бенедиктов** йулташа РСФСР Халăх Комиссарĕсен Совечĕн председателĕ заместителне лартнă.

— Пĕтĕм Российă Тепĕстăвкомĕ П. А. **Светлов** йулташа РСФСР Коммуналлă хуçалăх Халăх Комиссарне лартнă.

(ТАСС).

Ответлă редактор ĕçĕсене тăвакан И. П. ПАВЛОВ—ПИНЕР.

Академи театрĕнче

Мартăн 9-мĕшĕнче

Чăвашла спектакль

М. ГОРЬКИЙ

„НА ДНЕ“

(4 пайăлă)

Художествăй руководителĕ йе. А. ТОЙМАКОВ лартать.

Художник Н. Ф. БАЙАКОВ.

Шупашкарти кирпĕч заводне *ПЛАНОВИК-ЕКОНОМИСТ КИРЛĔ*

Хватер пур. Ĕçукçи килешӳ тăрăх. Çавнашкалах сезонлă тата йăлан ĕçлеме *РАБОЧИСЕМ КИРЛĔ*

Общежитире пур.

3—1. Дирекци.

Шупашкарти сасăлă кино-театрта

Мартăн 9—10-мĕшĕнче

Пăхăр та итлĕр!

Сасăлă, сĕнĕ, документлă фильм

ЛЕНИН

Кассă 2 сехетрен уçă.

Сеанссем 6, 7 с. 40 мин., 9 с. 20 мин. пуçланаççĕ.

ФОЙЕРЕ

7 сехетрен пуçласа академи театрĕнчи артиссемпе Чăваш филармонийĕнче художествăлă номĕрсем выльăха параççĕ.

„Чăваш Коммунĕ“ сыпăнса илмели хаксем: 12 уйăха—30 т., 6 уйăха 15 т., 3 уйăха—7 т. 50 пус, 1 уйăха—2 т. 50 пус. Алçырăвĕсене кайала памаççĕ.

Уполномоченный Чувашглавлита № 119. Гор. Чебоксары, Типография № 1 Чуваш полиграфтреста Заказ № 197 Тираж 15.500 25—94 ф. б. 1—1 п. л.